

มรณกถา

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

มูลนิธิพุทธธรรม

สหพทาน์ ธมมทาน์ ชินาติ
การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง

มรณกถา

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN : 974-7892-21-9

พิมพ์ครั้งที่ ๓ - สิงหาคม ๒๕๕๕

๓,๑๐๐ เล่ม

- มูลนิธิพุทธธรรม	๒,๐๐๐ เล่ม
- ผู้มีจิตศรัทธาพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน	๖๑๐ เล่ม
- ครอบครัวอัญชลีธรรม	๑๐๐ เล่ม
- คุณวิบูลย์-คุณบุญชู อิงคากุล	๕๐ เล่ม
- คุณดวงกมล สุวิชากุล	๕๐ เล่ม
- คุณเอื้ออารีย์-คุณชาติชาย คุ่มทรัพย์	๕๐ เล่ม
- สวนสงบอัญญา	๕๐ เล่ม
- คุณวิชัย-คุณพรทิพย์ รัตนศิริวิไล	๕๐ เล่ม
- คุณสุชิน-คุณปัญญดา รัตนศิริวิไล	๕๐ เล่ม
- คุณสุพัฒน์-คุณฐิติพันธ์ รัตนศิริวิไล	๕๐ เล่ม
- คุณเสนีย์ คุปต์กานต์	๒๐ เล่ม
- คุณโหดลิ้ม	๑๐ เล่ม
- คุณตง	๑๐ เล่ม

สำนักพิมพ์ : มูลนิธิพุทธธรรม ๘๗/๑๒๖ ถนนเทศบาลสงเคราะห์
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐๒-๕๕๙-๙๐๑๒, ๐๒-๕๘๐-๒๗๑๙ โทรสาร ๐๒-๕๕๕-๔๗๙๑

จัดจำหน่าย : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด โทร. ๐๒-๒๒๕๕-๕๓๙-๔๐

พิมพ์ที่ : บริษัท สือตะวัน จำกัด โทร. ๐๒-๕๕๓-๓๕๒๑

ราคา ๕๐ บาท

มูลนิธิพุทธรธรรม
๘๗/๑๒๖ ถนนเทศบาลสงเคราะห์
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กทม. ๑๐๙๐๐

๒๔ สิงหาคม ๒๕๓๗

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ
กราบนมัสการ ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ที่เคารพอย่างยิ่ง

เนื่องด้วย มูลนิธิพุทธรธรรมได้เล็งเห็นถึงคุณค่าอันประมาณมิได้ใน
ผลงานของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ จึงมีความประสงค์ที่จะ
รวบรวมผลงานทั้งหมดที่เคยมีการพิมพ์ไว้ ณ โอกาสต่างๆ และจัดพิมพ์
ต่อไป เพื่อเป็นการเผยแพร่พระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน
วงกว้าง โดยจะแบ่งหนังสือดังกล่าวเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งจะได้จัดส่งยัง
สถาบันต่างๆ เช่น โรงเรียน หอสมุด และหน่วยราชการ เป็นต้น อีกส่วน
หนึ่งจะได้วางจำหน่าย ณ ร้านขายหนังสือทั่วไป

ดังนั้น กระผมในนามของมูลนิธิพุทธรธรรม จึงกราบขอโอกาสจาก
ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เพื่อจะได้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าวต่อไป

ด้วยความเคารพอย่างสูง

 น.ป.:

(นายยังยุทธ์ ณะปุระ)

อนุโมทนา

มูลนิธิพุทธธรรม มีกุศลฉันทะในการพิมพ์หนังสือธรรมเผยแผร์ ได้แจ้งความประสงค์ว่าจะรวบรวมผลงานของอาตมภาพทั้งที่เคยพิมพ์มาก่อนและที่จะพิมพ์ใหม่ มาจัดพิมพ์ขึ้น ให้มีหนังสือครบถ้วนที่จะหาได้ง่าย จักได้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป เฉพาะวาระนี้จะพิมพ์หนังสือ เรื่อง “มรณกถา” อาตมภาพขออนุโมทนา

สิทธิในการพิมพ์เผยแผร์ ได้มอบให้เปล่าแก่ผู้ขออนุญาตสำหรับการพิมพ์ครั้งนี้ เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของผู้เขียนเท่าที่ได้พิมพ์แล้วทุกครั้ง ในทุกกรณี ทั้งนี้เพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความงอกงามแห่งสัมมาปัญญา ที่เป็นผลอันเลิศแห่งธรรมทาน

ขออนุโมทนามูลนิธิพุทธธรรมที่ได้ดำเนินงานเพื่อเผยแผร์สัมมาทัศนะ ซึ่งเป็นรากฐานแห่งสัมมาปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่สันติสุขอันแท้จริง ขอกุศลจริยาที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงอำนวยผลเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม และประโยชน์สุขของมหาชนอย่างยั่งยืนนาน

พระธรรมปิฎก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๗ พฤษภาคม ๒๕๔๔

สารบัญ

มรณกถา

อโมฆชีวิกถา	๒
วิธีปฏิบัติต่อความตาย (ธรรมดากถา)	๒๔
การบำเพ็ญกุศลตามประเพณี	
ประกาศคุณความดีทั้งสองฝ่าย	๒๔
ประเพณีมีไว้เป็นโอกาสที่จะทำความดี	๒๖
แม้ว่าความตายเป็นสิ่งไม่น่าพึงใจ	
แต่คนมีปัญญา ก็ทำกุศลให้เกิดได้	๒๗
พอเริ่มใช้ปัญญา ก็รู้ว่าการตายเป็นธรรมดาของชีวิต	๒๗
ท่านพูดถึงความตาย เพื่อไว้เตือนสติปुณชน	๒๘
ท่านเตือนสติ	
แล้วก็แนะวิธีปฏิบัติต่อความตายให้ถูกต้อง	๒๙
มนุษย์ปुณชน นึกถึงความตายแต่นึกไม่เป็น	๓๐
เริ่มต้นพอนึกถึงความตาย ต้องให้ได้ความไม่ประมาท	๓๑
พิจารณาความตาย ให้รู้เห็นความจริงของชีวิต	๓๒
ลำดับขั้นการพัฒนาของจิตใจ ในการนึกถึงความตาย	๓๓
ปุณชนดินนรชนขวนขวาย	
เพราะถูกบีบด้วยทุกข์ภัยและกิเลส	๓๔
ปุณชนโดนกิเลสบีบบังคับ ดูกิเลสกล่อมก็เชื่อ	๓๕
พระศาสนาให้เราไม่ประมาทตลอดเวลา	
โดยเอาคุณธรรมและปัญญามากระตุ้นเร้า	๓๖
ปุณชนระวังไว้ แม้แต่ได้ธรรม ก็ยังถลำประมาทได้	๓๗

ปรึบกายนอก กับปรึบภายใน

ต้องทำทั้งสองด้าน และให้สมดุล	๓๘
เฉยใจๆ กับเฉยรู้ทำ ต้องแยกได้ และปฏิบัติให้ถูก	๓๙
เพลินในความสุข เฉื่อยในการทำดี	
นี่ก็ความประมาททั้งนั้น	๔๑
ดูปฏิปทาพระอรหันต์ไว้ เพื่อเตือนใจเราให้ไม่ประมาท	๔๒
ตราบไธยังต้องอาศัยเครื่องกระตุ้นเราให้ไม่ประมาท	
ก็ยังไม่ปลอดภัยจริง	๔๓
วิธีแห่งความไม่ประมาทและการพัฒนาที่แท้	
คือเพียรฝึกตนยิ่งขึ้นไปในธรรมและในปัญญา	๔๔
เมื่อฝึกตนอยู่เสมอ ก็คือไม่ประมาทตลอดเวลา	๔๕
ระลึกถึงความตาย คือฝึกใจให้ไม่ประมาท	๔๖
จะเกิดหรือตาย ก็ควรนึกในทางที่จะไม่ประมาท	๔๗
นำโอกาสและเหตุการณ์	
มาใช้ให้ก่อเกิดคุณประโยชน์	๔๙
ความตายผ่านไป	
แต่ความดีงามบุญกุศลเกิดขึ้นมากมาย	๕๐
บุญญกถา	๕๒
ภาคผนวก	๖๗
เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพิธีศพ	๖๗

ถ้อยแถลงของมูลนิธิพุทธธรรม

ผลงานเผยแพร่ธรรม มูลนิธิพุทธธรรม

มรณกถา

“ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต ทั้งคนมี
ทั้งคนจน ล้วนเดินหน้าไปสู่ความตายทั้งหมด

ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้ง
สูงและคืบ ล้วนมีความแตกทำลายเป็นที่สุด ฉันทิ
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มีความตายเป็นที่สุด ฉันทิ

วัยของเราห่อหมกแล้ว ชีวิตของเรายังเหลืออยู่เพียง
เล็กน้อย เราจะจากพวกเธอไป เราได้ทำสละ (ที่พึง)
ให้แก่ตนแล้ว

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท
มีสติ มีความประพฤติดีงาม มีความดำรงมั่นคง จงตาม
รักษาจิตของตน

ผู้ใดในธรรมวินัยนี้ จักเป็นอยู่อย่างไม่ประมาท
ผู้นั้นจะละชาติสงสาร กระทำความจบสิ้นทุกข์ได้”

(พุทธพจน์ ที.ม. ๑๐/๑๐๘/๑๔๑)

อโฆษชีวีกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ยงฺกิญฺจิ ยิภฺจํ ว หุตํ ว โลเก

สํวจนรํ ยเซถ ปุณฺณเปกฺโข

สพฺพปี ตํ น จตฺถาคเมติ

อภิวาทนา อชฺชุตฺเตสฺส เสยฺโยติ ฯ

บัดนี้จักแสดงพระธรรมเทศนาในอโฆษชีวีกถา พรรณนา
การมีชีวิตอยู่อย่างมีค่า เพื่อประดับปัญญาบารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศี ส่วนธรรมสวนมัย เนื่องในการที่ชุมนุมปริทัศน์
เสวนา มีคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นประธาน ร่วมกันบำเพ็ญ
กุศลสัตตมวาร คือ ทำบุญ ๗ วัน เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่นาย
โกมล คีมทอง ผู้เป็นศิษย์และมิตรสหายของตน ซึ่งได้เสีย
ชีวิตไปเพราะถูกประทุษร้ายขณะบำเพ็ญกุศลกรรมย์ จัดเป็น
ส่วนมิตรพลีและสังคหธรรมตามสมควรแก่อานานิยม

นายโกมล คีมทอง ผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ มีชีวประวัติ
ตามที่ทราบมาว่า เป็นคนดี มีคุณธรรม ได้ดำเนินชีวิตให้
เป็นประโยชน์ควรแก่การยกย่องสรรเสริญผู้หนึ่ง กรณีภารกิจ
ทั้งหลายที่นายโกมล คีมทอง ได้บำเพ็ญไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่
อันเป็นเครื่องแสดงว่า ตนได้เป็นผู้ที่มีความคิดหวังและได้

ชวนชวายเป็นการสร้างประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมส่วนรวมนั้นมีหลายประการ เช่น การที่ได้เข้าร่วมและเป็นกำลังสำคัญในกิจการของชุมนุมปริทัศน์เสวนา แต่เมื่อครั้งยังเป็นนิสิตผู้ศึกษาในคณะครุศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้มีโอกาสช่วยเหลือกิจการของสถาบันแห่งนั้นตามฐานะของผู้ศึกษา มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของคณะเป็นต้น

ครั้นสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาเป็นครุศาสตรบัณฑิตแล้ว ก็ยังใส่ใจชวนชวายเป็นกิจการของส่วนรวมเพิ่มขึ้นต่อมา เช่นการช่วยเหลือในงานของชุมนุมศึกษิตเสวนา และการได้รับมอบหมายให้เป็นบรรณกรหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์เป็นต้น และที่สำคัญยิ่งอันเกี่ยวเนื่องมาถึงการสูญเสียชีวิตของตนด้วยก็คือ การที่ได้มีศรัทธายอมเสียสละความสุขสำราญและผลประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ตนในเมืองหลวงอันเป็นถิ่นเจริญ ปลีกตนไปบำเพ็ญประโยชน์สั่งสอนเด็กชาวบ้านถิ่นห่างไกล ณ โรงเรียนเหมืองห้วยในเขา ตำบลบ้านล้อง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ตั้งใจอบรมสั่งสอนเด็กนักเรียน กับทั้งสนใจศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นนั้นๆหาทางส่งเสริมตามกำลังความสามารถของตนตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายที่ถูกประทุษร้ายถึงแก่สูญเสียชีวิต

ประวัติของนายโกมล คีมทอง ทั้งนี้ แสดงถึงอหยาศัยของเธอที่เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ต้งาม เป็นผู้มีอุดมคติ เป็นผู้ประกอบด้วยความเสียสละ และประพฤติดตนให้เป็นไปตามอุดมคตินั้นอย่างมั่นคงจริงจัง บุคคลผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรม และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เช่นนี้ เมื่อต้องมาสิ้นชีวิตลง ก็ย่อมเป็นเหตุก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียตายอาลัยถึงแก่ญาติมิตรทั้งหลายเป็นธรรมดา ยิ่งมาสิ้นชีวิตลงในขณะที่ยังมีวัยหนุ่มแน่นและในขณะที่กำลังบำเพ็ญประโยชน์อยู่เช่นนั้น ก็น่าที่จะยิ่งให้เกิดความอาลัยเสียตายมากขึ้นได้เป็นธรรมดา เพราะนอกจากการจากไปนั้นจะเป็นการพรากคนดีมีประโยชน์ไปเสียแล้ว ยังเป็นการตัดรอนประโยชน์ทั้งหลาย ที่หวังว่าจะพึงได้จากการมีชีวิตอยู่ต่อไปของบุคคลผู้นั้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในทางธรรม ลำพังการเศร้าโศกอาลัยเสียตายถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา และจะกลับเป็นโทษแก่ผู้ที่ยังอยู่ ทำจิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นทุกข์ ทำปัญญาให้อับเฉาด้วย การรำลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดความไม่ประมาทและกำลังใจเข้มแข็งในการบำเพ็ญกุศลกรณีย์แก่ผู้

ยังมีชีวิตอยู่ และธำรงรักษาสืบต่อคุณความดีของผู้ล่วงลับ
จากไป

กล่าวตามหลักธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติ ชีวิต
มนุษย์ย่อมมีความตายเป็นที่สุด หมายความว่าคนทุกคน
ต้องตายแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นคนสูงคนต่ำ คนมีคนจน คน
ฉลาด คนโง่ คนดีหรือคนชั่ว และไม่สามารถชี้ขาดลงได้ว่า
ความตายนั้นจะมาถึงเมื่อใด ด้วยวิธีใด ดังนั้น ข้อที่ว่าชีวิต
ของผู้ใดจะสั้นหรือยาว จึงไม่มีเครื่องกำหนด หาความ
แน่นอนมิได้

อย่างไรก็ตาม ความยาวหรือความสั้นของชีวิต มิใช่
เป็นเครื่องวัดความดีงามและความมีค่าของชีวิตนั้น

บุคคลบางคนอาจมีอายุยืนยาวดำรงชีวิตอยู่ได้นาน
แต่เป็นชีวิตที่ว่างเปล่าไร้ค่า อย่างที่ทางพระศาสนาเรียกว่า
โสมชีวิต

ส่วนบางคนมีอายุสั้น ชีวิตจบลงก่อนกาลอันถือกันว่า
สมควร แต่ได้ประกอบคุณงามความดีสร้างประโยชน์ไว้ ชีวิต
ที่ได้เกิดมีขึ้นครั้งหนึ่งแล้วนั้น แม้จะสั้น ก็มีได้ผ่านลอยหาย
ไปเปล่า แต่ได้บันดาลผลอันดีขึ้นไว้ในชีวิตอื่นๆ ให้สืบเนื่อง
ต่อไป ชีวิตเช่นนี้ในทางพระศาสนาเรียกว่า เป็นชีวิตที่มีค่า
เป็นสาระไม่ว่างเปล่า เป็น โสมชีวิต

เนื้อความที่ได้พรรณามา แสดงให้เห็นว่า ความยาว หรือความสั้น มิใช่เป็นเครื่องวัดคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต แต่ประโยชน์และผลดีต่างๆ ที่เกิดจากชีวิตนั้นต่างหาก เป็นเครื่องวัดคุณค่าอย่างแท้จริง

กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า บุคคลจะดำรงชีวิตของเขาอยู่ในโลกได้ยืนนานเท่าใดไม่เป็นประมาณ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เขาได้ปฏิบัติต่อชีวิตหรือได้ใช้ชีวิตเท่าที่มันทำให้เกิดผลขึ้นบ้างอย่างไร ถ้าได้ดำรงชีวิตอยู่ในความดีงาม อาศัยชีวิตนั้นทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแพร่หลายออกไป ก็ได้ชื่อว่าทำชีวิตให้มีค่า แต่ถ้าปล่อยชีวิตให้ล่วงเวลาไปเปล่า หรือทำชีวิตของตนให้เป็นเหตุถ่วง ขัดขวาง และทำลายความดีงามแห่งชีวิตทั้งหลาย ก็ชื่อว่ามีชีวิตอันไร้ค่า เหตุผลดังได้แสดงมานี้ ต้องด้วยพุทธพจน์ว่า

โย จ วสฺสสฺสํ ชีเว ทุสฺสึโล อสฺมาหิโต
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย สึลฺลวณฺตสฺส ฌายิโน

แปลความว่า “บุคคลใด ประพฤติชั่วร้าย ไม่มีความคิดถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มีศีล มีความคิด แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า”

หรือพุทธภาษิตที่ว่า

โย จ วสฺสสํ ชีเว กุสฺสโต หินวิริโย
 เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย วิริยํ อารภโต ทพฺพํ

แปลความว่า “บุคคลใด เกียจคร้าน มีความเพียรทรมาน ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วน บุคคลใด มุ่งหน้าทำความเพียรอย่างมั่นคง แม้มีชีวิตอยู่ เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า” ดังนี้ เป็นต้น

ในเมื่อความยาวหรือความสั้นของชีวิต เป็นสิ่งไม่มี กำหนดแน่นอนเช่นนี้ บุคคลจึงควรปฏิบัติระมัดระวังในเรื่อง ที่เกี่ยวกับความสั้นหรือความยาวนั้น ด้วยความไม่ประมาท ตามเหตุปัจจัย แต่ไม่พึงให้เกิดเป็นความหวาดหวั่นพร่นกลัว มัวแต่วิตกกังวลเหมือนอย่างบุคคลบางคน ที่กลายเป็นก่อกุศลเพิ่มขึ้นแถมกัน ยิ่งไปกว่าตัวความตายนั้นเสียอีกเข้าไป

พึงเอาใจใส่ขวนขวายให้มาก แต่ในฝ่ายการดำเนินชีวิต คือ ในข้อที่ว่า จะใช้ชีวิตของตนอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ สุขที่มุ่งหมาย หรือจะสร้างคุณค่าเพิ่มพูนสาระให้เกิดมีขึ้น ด้วยชีวิตของตนอย่างไร เพราะความขวนขวายใส่ใจอย่างนี้ เป็นทางที่มองเห็นเหตุผล ซึ่งจะปฏิบัติได้ให้เห็นผลจริงจัง และสามารถทำได้แพร่หลายขยายกว้างขวางสืบเนื่องต่อกัน ยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่มีที่สิ้นสุด ครั้นทำแล้ว ก็มีแต่คุณประโยชน์ ไม่เป็นความคับแคบ และไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ตรงข้าม กลับเป็นความปลอดโปร่งทำจิตใจให้กว้างขวาง บังเกิดความ

แกลั้วกล้า เข้มแข็งในการบำเพ็ญคุณประโยชน์ๆ ขึ้นไป และให้ได้รับความสุขที่เป็นอิสระเป็นไทแก่ตน จนเป็นผู้ที่เรียกได้ว่า พร้อมที่จะตายอยู่เสมอ

บุคคลใดมั่นใจในคุณค่าแห่งชีวิตของตน จนเป็นผู้พร้อมที่จะตายได้ตลอดเวลา บุคคลนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ตรงต่อคุณค่าและสาระของชีวิตนั้น แม้จะต้องสูญเสียชีวิตคือตายลงในเวลาใดก็ไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะความเศร้าโศกเสียดายในชีวิตของตน มีแต่คนอื่นๆ เท่านั้นที่กลับเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึง เพราะคุณค่าอันเกิดแต่ชีวิตของเขานั้น ส่งผลดีงามขยายออกไปแก่ชีวิตอื่นๆ การสิ้นชีวิตไปจึงทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสียกลายเป็นความเศร้าโศกเสียดาย ตามวิสัยของปุถุชน

การประพฤติปฏิบัติตามวิถีที่ได้แสดงมานี้ กล่าวรวมความสั้นๆ ว่า เป็นการดำเนินชีวิตตามธรรม และมุ่งอุทิศต่อธรรม บุคคลผู้ดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เจริญแก่กล้า ถึงขั้นเป็นผู้พร้อมที่จะตายเช่นนี้ ย่อมตระหนักชัดว่า ความตายเป็นคตินิยามของชีวิต เมื่อไม่ตายอย่างนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะตายอย่างไร ดังนั้น เมื่อทำการใดที่ได้พิจารณาว่าถูกต้องแล้ว ก็ดำเนินไปให้ถึงที่สุดโดยมั่นคง โดยนัยนี้ จึงเป็นผู้อุทิศชีวิตเพื่อธรรมได้ พึงเห็นเช่นอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงยอมสละพระชนมชีพเพื่อโพธิญาณ และผู้กล้าหาญที่ยอม

อุทิศชีวิตเพื่อบูชาอุดมคติอันเป็นธรรม สมตามพุทธศาสน
สุภาษิตที่ว่า

ธนํ จเช องฺควรฺสส เหตุ
องฺคํ จเช ชีวิตํ รกฺขมาโน
องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺจาปิ สพฺพํ
จเช ธมฺมมฺหุสฺสรนฺโต

ซึ่งแปลความว่า “บุคคลพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ
พึงยอมสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และพึงยอมสละทุกอย่าง
ทั้งอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิต ในเมื่อคำนึงถึงธรรม”

การดำรงธรรมอยู่ได้ แม้ถึงต้องสละชีวิตนี้ ดูอย่าง
สามัญเหมือนว่า เป็นสิ่งทำได้ยากยิ่งนัก แต่ข้อสำคัญ
ในเมื่อจิตใจเจริญถึงขั้นพร้อมแล้ว ดังได้กล่าวมา ก็ยอม
เป็นเรื่องธรรมดาไปได้เช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่ง ในชีวิตประจำวันตามเหตุการณ์ที่
ปรากฏเห็นกันอยู่ทุกๆ วันนี่เอง หากจะจุกคิดสังเกตสัก
เล็กน้อยก็จะเห็นได้ว่า คนทั้งหลายพากันยอมเสียสละชีวิต
ของตนให้แก่สิ่งที่ไม่เป็นสาระ คืออธรรม อยู่เป็นจำนวน
มากมายทุกๆ วัน บ้างก็ยอมสละชีวิตเพื่อความโลภ บ้างก็
สละเพื่อโทสะ บ้างสละเพื่อโมหะ นับเป็นข่าวเป็นเหตุการณ์
ที่ปรากฏให้เห็นให้ได้ยินอยู่เป็นประจำ

เมื่อมนุษย์ยอมสละชีวิตให้แก่สิ่งไร้สาระต่างๆ โดยไม่
สมเหตุผลได้ถึงเช่นนี้ เหตุไฉนจึงจะยอมสละเพื่อธรรมอัน
เป็นสาระและเป็นการสละอย่างมีเหตุผลไม่ได้เล่า

เท่าที่ได้บรรยายมา มุ่งแสดงให้เห็นปฏิปทาสำหรับ
ดำเนินชีวิตให้เป็นสาระ มีคุณค่าควรแก่การมีชีวิตอยู่ นับว่า
เป็นปฏิปทาสำหรับผู้มีปัญญาหรือจะต้องดำเนินด้วยปัญญา
เพราะด้วยอาศัยปัญญานั้นแล บุคคลจึงจะสามารถกำหนด
แยกได้ว่า สิ่งใดเป็นสาระ สิ่งใดไม่เป็นสาระ สิ่งใดมีคุณค่า
สิ่งใดไร้คุณค่า สิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่เป็นประโยชน์
บุคคลใดดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเช่นนี้ พระพุทธศาสนา
ยกย่องเรียกบุคคลนั้นว่าเป็น *บัณฑิต*

คำว่าบัณฑิตแปลตามหลักทางพระพุทธศาสนาว่า
ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ รู้จักใช้ปัญญากำหนดแยก
สาระและอสาระ เป็นต้นแล้ว ดำเนินชีวิตของตนให้พ้นจาก
อสาระและให้ประกอบด้วยสาระได้จริงอย่างนั้น ข้อนี้สมด้วย
พุทธพจน์ที่แสดงความหมายของความเป็นบัณฑิตไว้
ดังบาลีว่า

อตฺตหิตํ ปรหิตํ สพฺพโลกहितเมว จินฺตยมาโน จินฺเตตฺติ เอวํ
โฆ ภิกฺขุ ปณฺหิโต มหาปญฺญโฆ โหติ

แปลความว่า “เมื่อจะคิด ก็คิดการที่เป็นประโยชน์

เกื้อกูลแก่ตน เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว
อย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก”

ตามนัยพุทธภาษิตนี้ ฟังสังเกตว่า พระพุทธศาสนา
กำหนดความหมายของความเป็นบัณฑิต ด้วยวิธีการดำเนิน
ชีวิต เริ่มแต่ใช้ความคิด เป็นต้นไป กล่าวคือ ตัดสินด้วย
ความประพฤติปฏิบัติ มิใช่ด้วยความรู้ความเชี่ยวชาญทาง
วิชาการ

แม้ความหมายของความเป็นบัณฑิตที่เข้าใจกันใน
ปัจจุบัน คือการสำเร็จการศึกษาชั้นสูง ได้รับปริญญาอย่าง
ใดอย่างหนึ่งนั้น หากกำหนดด้วยหลักพุทธศาสนา ย่อมถือ
ได้ว่า เป็นเพียงเครื่องหมายที่แสดงถึงการที่บุคคลนั้น ได้
ตระเตรียมตนเองให้ได้รับความรู้ ความชำนาญ และ
การฝึกหัดอบรมต่างๆ ไว้ เพื่อดำเนินชีวิตให้เป็นบัณฑิตต่อไป
กล่าวสั้นๆ ว่า เป็นการทำตนให้พร้อมที่จะเป็นบัณฑิต

ต่อเมื่อใด นำความรู้ความสามารถที่ได้ฝึกอบรมมานั้น
ไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เกิดผลเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน
และบุคคลอื่น เมื่อนั้น จึงจะเรียกชื่อได้ว่าเป็นบัณฑิตแท้จริง

ยังมีข้อที่ฟังสังเกตอีกประการหนึ่งในเรื่องความเป็น
บัณฑิตนี้ กล่าวคือ การปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตนั้น ระบุ
ชัดเจนไปว่าให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน แก่บุคคลอื่นๆ และแก่
ชาวโลกทั้งปวง

ว่าโดยความหมาย ประโยชน์ทุกประการเหล่านี้ มีสาระเป็นอย่างเดียวกัน ต่างแต่ขอบเขตความกว้างขวาง มากน้อยกว่ากันเท่านั้น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนย่อมเป็น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกด้วย ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลก ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนด้วย เพราะ คำว่าประโยชน์ในที่นี้ มิได้หมายถึงผลประโยชน์อย่าง ที่เข้าใจกันโดยสามัญ

โดยเฉพาะประโยชน์ตนย่อมหมายถึงความเจริญ อกงาม ความมีค่าความเป็นสาระแห่งชีวิตตน การบำเพ็ญ ประโยชน์ตน ก็คือการทำชีวิตของตนให้เจริญอกงาม ให้มีค่า เป็นสาระมากขึ้น และการทำชีวิตของตนให้เจริญอกงาม มีค่า เป็นสาระ ก็คือการเสริมสร้างคุณธรรมต่างๆ ขึ้นในตน อันรวมถึงการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น และแก่โลกด้วย

โดยนัยนี้ การบำเพ็ญประโยชน์ของตน จึงมิใช่เป็น การขัดต่อการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่โลก แต่มีความหมายสอดคล้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียว เริ่มต้น แต่การทำตนให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มิให้เกิด ความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น และพร้อมที่จะ บำเพ็ญประโยชน์กว้างขวางยิ่งๆ ขึ้นไปโดยลำดับ

การบำเพ็ญประโยชน์ตน ด้วยการทำให้ชีวิตให้มีค่า เป็นสาระ อันเป็นการเกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกไปด้วย

พร้อมกันนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงตัวอย่างไว้ โดยทรงสอนให้สร้างคุณธรรม ๕ ประการขึ้นในตน คือ ศรัทธา ๑ ศีล ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ จะแสดงความหมายของธรรมเหล่านี้แต่โดยย่อต่อไป

๑. ศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อ ความเลื่อมใส ความฝั่
นียมในคุณค่าที่พิจารณาเห็นแล้วว่า เป็นความดีงามอันควร
ยึดถือ

สำหรับมนุษย์ปุถุชน ศรัทธาย่อมเป็นพื้นฐานขั้นแรก
ของจิตใจ ที่จะบันดาลความประพฤติปฏิบัติในขั้นต่อไป
ให้หมุนไปตาม และเป็นกำลังอันแรงที่จะชักจูงบุคคลให้
กระทำการต่างๆ อย่างแข็งขันจริงจัง ศรัทธามีความสำคัญ
เช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้บุคคลปลูกศรัทธาขึ้นในตน
และบำรุงศรัทธานั้นให้งอกงาม

แต่ศรัทธาที่มุ่งหมายในพระพุทธศาสนานี้ ประสงค์เอา
ความเชื่อในสิ่งที่พิจารณาเห็นจริงแล้วด้วยเหตุผล มิใช่เรื่อง
งมงาย

ตามปกติจิตใจของปุถุชนย่อมจะเชื่อถือผูกพันหรือยึด
มั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความเชื่อโดยมีเหตุผลจะช่วยให้บุคคล
ปลอดภัยจากความหลงผิด หรือมีโอกาสนถอนตนพ้นจาก
ความเชื่อถือที่ผิดดำเนินเข้าสู่ทางที่ถูก บังเกิดความเจริญ
งอกงามแห่งชีวิตจิตใจได้

๒. **ศีล** ได้แก่ ความประพฤติสุจริต ความราบรื่นกลมกลืนแห่งความประพฤติทางกายและวาจา การไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อน ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่ตกลงกำหนดไว้โดยชอบธรรมของกัน ความอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ตลอดถึงการฝึกหัดอบรมขัดเกลาความประพฤติของผู้ต้องการคุณธรรมที่ยิ่งๆ ขึ้นไป

ศีล นอกจากเป็นคุณธรรมเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมแล้ว ยังเป็นเครื่องทำสภาพชีวิตให้อยู่ในภาวะอันเหมาะสมที่จะเป็นที่รองรับคุณธรรมอย่างอื่น ๆ และเป็นเครื่องปรับชีวิตให้เข้าสู่แนวทางที่จะเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกด้วย

๓. **สุตะ** ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังและการศึกษาเล่าเรียน ความรู้ย่อมเป็นอุปกรณ์สำคัญในการดำรงชีวิตและการประกอบกิจทุกอย่างของมนุษย์ เริ่มแต่การประกอบอาชีพเป็นต้นไป ตลอดถึงการทำช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลแก่ผู้อื่นในกิจทุกอย่าง

๔. **จาคะ** ได้แก่ ความสละได้ ปล่อยได้ ความเผื่อแผ่ ความเสียสละ หมายถึงความมีจิตใจไม่คับแคบ ไม่ลยบียดติด สามารถวางใจเป็นอิสระ เผื่อแผ่ แบ่งปัน หรือปล่อยให้แก่ผู้อื่นได้

คุณธรรมข้อนี้มีความสำคัญยิ่งในหลายระดับ เริ่มแต่ การที่จะทำให้บุคคลปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องต่อสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตที่ตนเองสร้างขึ้น มาสามารถใช้สิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตได้ตามวัตถุประสงค์ของมัน โดยไม่ กลับตกไปเป็นโทษของสิ่งต่างๆ ที่ตนสร้างขึ้น มาเอง ไม่เกิดความหมกมุ่นมัวเมา สามารถเผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยจิตใจที่กว้างขวาง ปลอดโปร่ง กระจายความสุขให้ แพร่หลายออกไป

๕. ปัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย สามารถแยกแยะสืบสาวความสัมพันธ์โดยทาง เหตุผล สามารถวินิจฉัยระหว่างดี ชั่ว คุณ โทษ เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ และรู้ที่จะจัดการให้เหมาะสมถูกต้องใน เรื่องนั้นๆ

ปัญญาเป็นคุณธรรมที่กลั่นกรองและบอกทางให้แก่ คุณธรรมอย่างอื่นๆ ทั้งหมด เช่นในการที่จะใช้สุตะ คือความรู้ วิชาการที่ได้เล่าเรียน ให้เกิดเป็นประโยชน์ หรือปรุงแต่ง ความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น

คุณธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำชีวิตให้เจริญ ออกงามมีค่า และเป็นสาระ ผู้เสริมสร้างคุณธรรมเหล่านี้ขึ้น ในตน จึงชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ตน และมองเห็นได้

ชัดว่าประโยชน์ตนเช่นนี้ เป็นสิ่งที่เกื้อกูลก่อประโยชน์ผู้อื่นไป ด้วยพร้อมกัน ยิ่งบำเพ็ญมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งขยายออกไปเป็น ประโยชน์ผู้อื่นมากเท่านั้น หาขัดแย้งกันไม่

บุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์ตนอยู่อย่างนี้ ย่อมประสบ ความสุขโดยตนเองด้วยทำความสุขให้เกิดแก่ผู้อื่นด้วยเพราะ คุณธรรมเหล่านี้ เป็นตัวสร้างความสุขที่แท้จริง หรือเป็น ตัวการที่ทำให้บุคคลให้พร้อมที่จะรับความสุขได้ ไม่เหมือน ทรัพย์สินสมบัติและวัตถุต่างๆ ที่เป็นอามิสภายนอก ซึ่งกล่าว ได้ว่าเป็นสิ่งให้ความสะดวกสบายหรือเป็นเครื่องประกอบ เสริมความสุขมากกว่าจะให้ตัวความสุขที่แท้จริง

ความสะดวกสบายต่างๆ นั้น เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก สำหรับความสุข แต่ไม่ใช่ตัวความสุขเอง และจึงไม่ใช่เครื่อง วัดความสุขของคนได้เสมอไป

บุคคลผู้มีเหตุแห่งความสุขในภายใน เมื่อได้อาศัย ความสะดวกสบายเข้าประกอบ ก็ได้เสวยความสุขเพียบ พร้อม แต่บางคนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวก สะดวกสบาย ก็หามีความสุขไม่

โดยนัยนี้ บางคนผู้อยู่ในถิ่นห่างไกลจึงมีความสุขได้ ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ในถิ่นซึ่งนับว่าเจริญ บางคนผู้มีศรัทธา ในอุดมคติ ย่อมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนไปบำเพ็ญ

ประโยชน์ด้วยความเหนื่อยยากอดทน จึงมีความสุขได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ท่ามกลางการบำรุงบำเรอ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งเหล่าพระสาวก จึงสามารถตรัสยืนยันได้ว่า ทรงมีความสุขยิ่งกว่าท่านผู้ดำรงอยู่ในอิสริยยศสมบุรณ์เพียบพร้อมด้วยความปรนเปรอไม่ว่าท่านใดๆ

กล่าวได้ว่า คุณธรรม เช่นอย่างธรรม ๕ ประการนี้มีในบุคคลใด บุคคลนั้นก็จะมีจิตใจอยู่ในสภาพที่พร้อมจะเสวยความสุข คุณธรรมอย่างนี้ มีในสังคมใด สังคมนั้น ก็ย่อมอยู่ในสภาพซึ่งพร้อมที่จะอำนวยความสุขแก่สมาชิกทุกคนในสังคม

ประโยชน์ตนที่ถูกต้องแท้จริง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์แก่โลกด้วยอย่างนี้ จึงควรที่จะหาทางส่งเสริมกันให้มีจิตยินดีและแก้ตัวกล้าหาญ ในการบำเพ็ญประโยชน์ดังที่แสดงมา เพื่อประโยชน์และความดีงามอันร่วมกัน และที่ทุกคนมีส่วนได้รับอยู่ด้วย ในทางพระศาสนาก็มีพุทธภาสิตสนับสนุนการกระทำอย่างนี้ ดังคาถาที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า

ยงฺกิญฺจิ ยิฏฺฐํ ว หุตํ ว โลเก
 สํวจนํ ยเซถ ปุณฺณเปกฺโข
 สพฺพปี ตํ น จตุภาคเมติ
 อภิวาทนา อชฺศเตสฺส เสยฺโยติ ฯ

แปลความว่า “บุคคลผู้ต้องการบุญ จะพึงบำเพ็ญทานหรือประกอบพิธีบูชาอย่างใดก็ตามในโลก ตลอดกาลทั้งปี การที่ประกอบทั้งสิ้นนั้น หามีค่าเท่าหนึ่งในสี่ส่วนของการอภิวาทน้อมเศียรให้แก่ท่านผู้ดำเนินชีวิตตรงไม่ การอภิวาทนั้นแลประเสริฐกว่า” และอีกคาถาหนึ่งว่า

มาเส มาเส สหสฺสเสน โย ยเซถ สตํ สมํ
 เอกภฺจ ภาวิตตตานํ มุหุตฺตมปิ ปุชฺเช
 สาเยว ปุชฺหา เสยฺโย ยญฺเจ วสฺสสตํ หุตํ

แปลความว่า “บุคคลใด พึ่งประกอบพิธีบูชาโดยสม่ำเสมอ ด้วยใช้ทรัพย์จำนวนพันทุกๆ เดือน ถ้วนเวลาตั้งร้อยปี พิธีบูชานั้นก็หาประเสริฐไม่ ส่วนผู้ใดพึงบูชาบุคคลผู้ฝึกอบรมตนแล้วสักคนเดียว แม้ชั่วเวลาหนึ่ง การบูชา นั้นแลประเสริฐกว่า พิธีบูชาตั้งร้อยปีจะมีความหมายอะไร”

พุทธภาษิตในธรรมบท ๒ คาถานี้ มีความหมายสำคัญที่ควรตระหนักอย่างพิเศษ เพราะนอกจากเป็นคำสอนทางจริยธรรมอย่างคำสอนในที่อื่นๆ แล้ว ยังเป็นการกระทำดังที่เรียกในภาษาปัจจุบันได้ว่า การกำหนดค่านิยมใหม่ให้แก่สังคม

ด้วยว่าสังคมครั้งก่อนและในสมัยพุทธกาลนั้น นิยมยกย่องการประกอบกรณูชาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอย่างมาก การประกอบพิธีเหล่านี้ล้วนมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนอันเป็นส่วนตน คือ ทรัพย์ ยศ อำนาจ และกามสุข

ต่างๆ นักบวชสมัยนั้นได้ยึดเยื้องแบบแผนพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ออกไป ให้วิจิตรพิสดารเป็นอันมาก จนผู้ที่พิจารณาด้วยปัญญาจะมองเห็นได้ว่าเป็นสิ่งมงายไร้เหตุผล เป็นลัทธิพศุปรามาสน์ชั้นหยาบขัดแจ้ง

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว ได้ทรงสั่งสอนมุ่งหมายหักล้างความนิยมในการเช่นนี้ เป็นข้อสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง โดยได้ทรงกำหนดให้บำเพ็ญทาน คือ การให้ เพื่อกำจัดโลภะ และเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์กันในสังคมขึ้นมาแทน และทานนี้ได้เป็นคำสอนหลักใหญ่ ปรากฏมากที่สุดในพระพุทธศาสนาข้อหนึ่ง

แต่กระนั้นตามพุทธภาษิต ๒ คาถานี้ ทำให้เห็นเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า พระองค์ทรงสอนให้ถือว่า การยกย่องเคารพบูชาคนดี เป็นการกระทำที่สำคัญ มีค่ายิ่งขึ้นไปกว่าทานนั้นเสียอีก

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตตรง หรือผู้ฝึกอบรมตนแล้วตามพุทธภาษิตข้างต้น อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงพระอรหันต์ แต่ข้อนั้นเป็นการอธิบายความหมายขั้นสูงสุด เล็งถึงบุคคลในอุดมคติ ในที่นี้พึงถือเอาความหมายกำหนดแต่ใจความโดยอนุโลมว่าหมายถึงผู้มีความประพฤติสะอาดบริสุทธิ์ดำรงคุณธรรมซึ่งยึดถือเป็นแบบอย่างได้

ความมุ่งหมายของพุทธภาษิตทั้งสองนี้อยู่ตรงที่ทรงสอน
 ย้ำอย่างหนักแน่นให้สังคมหันมาใส่ใจยกย่อง เชิดชูส่งเสริม
 คนดี และให้ถือเอาความสุจริตและคุณธรรมเป็นเครื่องวัด
 คุณค่าของบุคคล มิใช่วัดด้วยอาการภายนอก มีทรัพย์สิน ยศ
 และอำนาจเป็นต้น หากสังคมยึดถือได้เช่นนี้ ก็จักเป็นความ
 ดีงามและนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่สังคมนั้นเอง พร้อมทั้งแก่
 บุคคลทุกคนผู้เป็นส่วนประกอบแห่งสังคมนั้นชั่วกาลนาน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงชีวประวัติของ นายโกมล
 คิมทอง ตามนัยแห่งหลักธรรมที่ได้แสดงมา ทำให้ได้ความ
 คิดเห็นว่า เธอเป็นผู้ควรแก่นามว่าบัณฑิตได้ผู้หนึ่ง ทั้งนี้
 โดยทั้งสองสถาน คือ

สถานแรก เป็นไปตามความกำหนดนิยมในหมู่ชาวโลก
 เป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา เป็นครูศาสตรบัณฑิต
 อันถือโดยทางธรรมว่าเป็นผู้ได้สั่งสมความรู้ความสามารถ
 อันเป็นอุปกรณ์ไว้พร้อม เพื่อความเป็นบัณฑิตต่อไป

ในสถานที่สอง เธอเป็นบัณฑิตโดยชอบตามหลักธรรม
 เมื่อได้นำความรู้และความสามารถนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิต
 บำเพ็ญกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ ทำชีวิตของตนให้เจริญ
 งอกงามด้วยคุณค่าและสาระ บังเกิดผลในทางปฏิบัติ อัน
 นับได้ว่าเป็นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์
 แก่ชาวโลกทุกประการ

แม้จะดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่นาน แต่ก็ได้ทำชีวิตเท่าที่ตนมี
นั้นให้มีค่าเป็นแก่นสาร เป็นอโมฆชีวิต คือชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า
อันใครๆ ไม่พึงติเตียนว่า ใช้ประโยชน์แห่งชีวิตไม่คุ้มค่า
แม้ชีวิตจะสั้น ก็ใช้ได้คุ้มค่า ไม่ควรที่ใครจะต้องเป็นห่วง
แต่กลับเป็นเครื่องตักเตือนผู้ยังอยู่เสียอีกเข้าไป ให้ห่วงใยแก่
เวลาที่ล่วงไปว่า ชีวิตของตนได้บังเกิดคุณค่ามีความหมาย
อย่างใดบ้างหรือยัง

นายโกมล คีมทอง เป็นบุคคลหนึ่งในฝ่ายที่เรียกว่าคน
รุ่นใหม่ เมื่อเธอได้บำเพ็ญคุณความดีไว้ ชีวิตของเธอจึงมี
คุณค่าพิเศษอีกอย่างหนึ่งสำหรับคนรุ่นใหม่ด้วยกันโดยเฉพาะ
กล่าวคือ เป็นประจักษ์พยานหรือตัวแทนที่ยืนยันถึงความดี
งามที่มีอยู่ในหมู่คนรุ่นใหม่ และโดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้อีก
ต่อไปว่า การสูญเสียชีวิตของเธอ เป็นการเสียสละเพื่อเกียรติ
แห่งคนรุ่นใหม่นี้ส่วนหนึ่ง

โดยเหตุผลนี้ หากคนรุ่นใหม่จะมองเห็นคุณค่าแห่งการ
กระทำของเธอ และช่วยกันรักษาความดีนั้นไว้ ก็คงจะเป็น
ความสมควรยิ่งอย่างหนึ่ง และจะเป็นวิธีที่ทำให้การสูญเสีย
ชีวิตของเธอไม่เป็นเหตุการณ์ว่างเปล่า แต่กลับเป็นพลัง
บันดาลผลที่ยั่งยืนสืบไป และเป็นการช่วยทำชีวิตของเธอให้
เป็นเสมือนยังคงอยู่เป็นอมตะด้วย

ความจริงตัวธรรมะนั้นเองเป็นสิ่งอมตะ ดังนั้น ผู้ใดดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ทำชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม ชีวิตของผู้นั้นย่อมกลายเป็นอมตะไปด้วย แต่ความเป็นอมตะเช่นนี้ เป็นความอมตะโดยสภาพ ไม่เป็นของปรากฏผลในห้วงมนุษย์ มนุษย์จะทำความเป็นอมตะนี้ให้ปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่พวกตนได้ ก็ด้วยช่วยกันทำให้เป็นไป อย่างในกรณีของนายโกมล คีมทอง นี้

หากประวัติการเสียสละบำเพ็ญกุศลกรณีย์ และการสูญเสียชีวิตของเธอ จะเป็นเหตุปลูกศรัทธาในความดี และเป็นพลังผลักดันจิตใจของมิตรสหายและผู้ได้ทราบเรื่องราวทั้งหลาย ให้มีความเข้มแข็งอาจหาญ ในการที่จะบำเพ็ญความดียิ่งๆ ขึ้นไป การสูญเสียชีวิตของเธอก็จะไม่กลายเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านไปเปล่า และจักเป็นการทำความเป็นอมตะให้ปรากฏแก่ชีวิตของเธอสืบไป

การที่จะให้คุณความดีของบุคคลมีค่ายิ่งยืน ส่งผลแก่ผู้อื่นต่อไปได้ยาวนานนั้น ผู้ร่วมสังคมจะต้องช่วยกันยกย่องเชิดชูสนับสนุนให้ปรากฏตามสมควร การทำเช่นนี้มีใช้จะเอาใจผู้บำเพ็ญกรณีย์ แต่เพื่อธำรงความดีของสังคม สมตามพุทธพจน์ที่แสดงมาข้างต้น แม้คณะเจ้าภาพผู้มาบำเพ็ญกุศลในบัดนี้ ก็คงมีความมุ่งหมายเช่นเดียวกัน จึงได้ชวนขวายจัดงานบุญสดุดีมหาราชาให้

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศานี้ ขออำนาจกุศลบุญราศีที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญทั้งหมด จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยวิบากสมบัติแก่นายโกมล คีมทอง ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพ ตามเจตน์จำนงของคณะเจ้าภาพทุกประการ

อาตมภาพรับประทานวิสาขนาพระธรรมเทศนาในอิมขีวิกิตา โดยสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เหว่ ก็มี ฯ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ *โกมล คีมทอง* อันเป็นหนังสือที่ระลึกในงานสังการศพ นายโกมล คีมทอง ณ ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาส ๑ มิถุนายน ๒๕๑๔ ต่อมารวมพิมพ์ใน *ค่านิยมแบบพุทธ* สำนักพิมพ์เทียนวรรณ พ.ศ. ๒๕๒๗

วิธีปฏิบัติต่อความตาย

(ธรรมดากถา)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
น เหว ตัญจํ นาสินํ น สยานํ น ปตฺถคํ
ตสฺมา อิทํ ชีวิตเสเส กิจฺจกโร ลียา นโร น จ มชฺเชติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระธรรมเทศนา ประดับ
สติปัญญาของท่านสาธุชนทั้งหลาย ผู้มาร่วมในการทำบุญ
๕๐ วัน หรือเรียกเป็นทางการว่า ปิณฺญาสมวาร เพื่ออุทิศ
กุศลแก่ท่านผู้ได้ล่วงลับไปแล้วนับกาลเวลาผ่านโดยลำดับ
ครบ ๕๐ วัน ในวันนี้

การบำเพ็ญกุศลตามประเพณี
ประกาศคุณความดีทั้งสองฝ่าย

อันการบำเพ็ญกุศลเช่นนี้ นับว่าเป็นการอนุวัตรตาม
ประเพณีเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมา

โดยทั่วไปถือว่าเป็นการประกาศคุณความดีของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน กล่าวคือท่านผู้ล่วงลับไปแล้วฝ่ายหนึ่ง และท่านที่ยังดำรงชีวิตอยู่ และมาเป็นเจ้าภาพอีกฝ่ายหนึ่ง

ในส่วนของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว การประกอบพิธีนี้ เป็นการประกาศถึงคุณความดีของท่าน ว่าท่านได้เคยกระทำความดีงามมีอุปการคุณแก่ท่านที่ยังดำรงชีวิตอยู่ โดยเฉพาะแก่ท่านผู้เป็นเจ้าภาพนั้น จึงเป็นเหตุให้ระลึกถึงคุณความดีนั้นหรืออุปการคุณนั้น แล้วชวนชวายกระทำกิจต่างๆ อันพึงทำ เพื่อระลึกถึงท่าน อุทิศส่วนกุศลให้ท่าน ตามประเพณีนิยมที่ได้สืบกันมาในสังคมและตามหลักของพระศาสนา

ส่วนในฝ่ายของเจ้าภาพที่ได้มาประกอบพิธีนี้ ก็เป็นการประกาศถึงคุณความดีของท่านว่าเป็นผู้มีกตัญญูกตเวทิตาธรรม เมื่อท่านผู้มีอุปการคุณซึ่งได้ทำความดีแก่ตนไว้ ได้ล่วงลับไปแล้ว ก็มีได้นิ่งอยู่เฉย ได้ชวนชวายกระทำกิจที่ควรทำ มีความรำลึกถึงท่าน และพยายามแสดงตอบแทน ในเมื่อไม่สามารถจะกระทำได้ด้วยประการอื่น เพราะท่านผู้มีพระคุณได้ล่วงลับไปแล้ว ก็กระทำโดยวิธีการอุทิศกุศล ตามประเพณีนิยมที่ต้องด้วยหลักพระพุทธศาสนา

ประเพณีมิไ้เป็นโอกาสที่จะทำความดี

แต่ทั้งนี้ก็มีไ้เป็นเพียงการแสดงความสัมพันธ์และความดีต่อกันระหว่างเจ้าภาพกับท่านผู้ล่วงลับไปเท่านั้น การที่พุทธศาสนิกชนแต่โบราณมาได้ตั้งหลักให้มีพิธีกรรมเช่นนี้ขึ้น ก็ย่อมมุ่งหมายเพื่อให้เป็นโอกาสที่จะได้กระทำความดีงาม ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นกุศลยิ่งๆ ขึ้นไปด้วย จุดหมายสำคัญของพิธีนั้นก็อยู่ ณ ที่นี้ คือได้อาศัยโอกาสเช่นนี้ กระทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตัวเจ้าภาพเอง และเป็นคุณประโยชน์แก่สาธุชนทั้งหลายที่ได้เกี่ยวข้องมาร่วมพิธีด้วย

สำหรับท่านที่ได้ล่วงลับไปแล้วนั้น ก็จะได้รับการอุทิศกุศลตามความเชื่อในพุทธศาสนาและประเพณี ให้ท่านได้รับผลแห่งบุญกุศล ที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขของท่านในภพสืบต่อไป ส่วนทางเจ้าภาพก็ได้ประกอบการบุญการกุศล ได้เป็นโอกาสที่ญาติมิตรผู้หวังดีทั้งหลาย จะได้มาทำบุญทำกุศลร่วมกัน งอกงามในคุณความดียิ่งขึ้นไป

ในทางพุทธศาสนานั้น ท่านให้หาโอกาสทุกอย่างที่จะกระทำความดีดีงาม คือเมื่อมีเหตุการณ์อันน่าพึงใจก็ตาม ไม่น่าพึงใจก็ตาม เกิดขึ้น พุทธศาสนิกชนจะได้ใช้โอกาสนี้ ทำให้เกิดเป็นประโยชน์ เป็นกุศลมากยิ่งขึ้นไป

แม้ว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงใจ
แต่คนมีปัญญาก็ทำกุศลให้เกิดได้

สำหรับในกรณีนี้ ความตายเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงใจ จัดว่าเป็นส่วนอนิฏฐารมณ์ เป็นการพลัดพรากจากกัน แต่ว่าวิสัยของพุทธศาสนิกชนแล้ว แม้จะประสบกับสิ่งที่เป็นอารมณ์อันไม่น่าพึงใจ มีเหตุการณ์อันทำให้เกิดความทุกข์ความโศกเศร้า แต่ก็ใช้เหตุการณ์ที่โศกเศร้านี้แหละทำสิ่งที่เป็นกุศล เป็นคุณเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น

ตนเองก็ได้บำเพ็ญกุศล ทำความดีในทางศีลและภาวนามากยิ่งขึ้น ได้ช่วยบำเพ็ญประโยชน์บำรุงพระศาสนา จัดพิธีต่างๆ อันเป็นประโยชน์ ที่จะช่วยให้ท่านผู้อื่นที่มาร่วมพิธีบำเพ็ญกุศล ได้รับความเจริญงอกงาม ฝึกฝนอบรมสติปัญญาของตนเอง ดังเช่นที่ได้มีพระธรรมเทศนาเช่นนี้ ก็นับได้ว่าเป็นการนำเอาโอกาสหรือเหตุการณ์นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง

พอเริ่มใช้ปัญญา

ก็รู้ว่าการตายเป็นธรรมดาของชีวิต

ที่กล่าวเมื่อกี้ว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงใจ อันนี้ก็เป็นการกล่าวตามวิสัยของปุถุชนทั้งหลาย คือมนุษย์ปุถุชน

นั้นย่อมวัดสิ่งทั้งหลายไปตามความถูกใจไม่ถูกใจของตนเอง ความตายนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกใจ เราก็ไม่ชอบ ส่วนสิ่งใดที่เราถูกใจ เราก็ชอบ เราก็อยากให้เกิดให้มีขึ้น

แต่ถ้ากล่าวตามเหตุผลที่แท้จริงแล้ว เรื่องความตายนี้ ท่านก็จัดอยู่ในคติของธรรมดา คือเป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่ง มีเกิดก็ต้องมีตาย คือเกิดมาแล้วก็ต้องตาย หรือที่ตายก็เพราะได้เกิดมาแล้ว ความเกิดกับความตายนั้นเป็นของคู่กัน จะเลือกเอาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ และเป็นไปตามกระบวนการเหตุผลหรือเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดก็มีดับ หรือว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดในเบื้องต้นมีความเปลี่ยนแปลงแตกสลายไปในที่สุด

ท่านพูดถึงความตาย เพื่อไว้เตือนสติปุถุชน

แต่กระนั้นก็ตาม ปุถุชนทั้งหลายก็ย่อมปรารถนาในส่วนที่ตนถูกใจ อยากจะเลือกเอาอย่างเดียว คือตามปกติจะชอบพูดถึงความเกิด เมื่อมีความเกิดขึ้นก็มักจะกล่าวถึงหรือยินดี พูดถึงด้วยความชอบใจ มีความลึบโลดตื่นเต้นกันต่างๆ แต่ส่วนความตายนั้นไม่อยากจะพูดถึง ไม่อยากฟัง ตลอดจนว่าแม้แต่นึกถึงก็ไม่อยาก อันนี้ตรงข้ามกับในทางธรรม

ในทางธรรมนั้น ท่านกลับชอบพุดถึงความตาย ท่านไม่ชอบพุดถึงความเกิด ที่คนทั้งหลายชอบหรือปรารถนา เพราะว่าความตาย ท่านพุดขึ้นมาแล้วก็เป็นเรื่องเตือนสติ แก่มนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย ให้ได้ความคิดในธรรมะ แม้ในโอกาสใดท่านจะพุดถึงความเกิดบ้าง ท่านก็จะพุดถึงในแง่ที่สัมพันธ์กับความตายเป็นเรื่องเตือนสติเช่นเดียวกัน บางครั้งท่านถึงกับพุดว่า ถ้าจะกลัวตายก็ควรจะกลัวเกิด เพราะว่าในเมื่อเกิดขึ้นมาก็ต้องตาย ในเมื่อไม่อยากตายก็ต้องไม่อยากเกิด

ท่านเตือนสติ

แล้วก็แนะวิธีปฏิบัติต่อความตายให้ถูกต้อง

การที่พุดอย่างนี้ก็เป็นวิธีการของท่าน ในการที่จะให้เป็นอนุสติ เตือนใจมนุษย์ทั้งหลายเพื่อจะให้ประพฤติปฏิบัติชอบ เพราะวามนุษย์ทั้งหลาย เมื่อนึกถึงความเกิดแล้วมีความดีใจ ก็อาจจะเกิดความมัวเมาประมาท แทนที่จะคิดเร่งขวนขวายในการทำกิจหน้าที่ความดั่งามต่างๆ ก็อาจจะหันไปเพลิดเพลินสนุกสนาน หาแต่ความสุขความปรนเปรอตนเอง และก็ไม่นึกถึงความตาย เพราะจิตใจสลดหดหู่และทำให้เกิดความท้อแท้ อันนี้ในทางธรรมถือว่าเป็นการปฏิบัติไม่ถูกต้อง

ทางหลักธรรม ท่านจึงสอนให้ระลึกถึงความตาย ทั้งนี้เป็นการพูดทวนกระแสจิตของมนุษย์ แต่มุ่งเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์นั่นเอง มุ่งจะให้ยอมรับความจริง และเผชิญหน้าความจริง และแนะวิธีปฏิบัติให้ถูกต้อง คือมิใช่กล่าวเพียงให้ระลึกถึงความตาย แต่ท่านให้ระลึกถึงความตาย แล้วแนะวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อความตายด้วย

มนุษย์ปุถุชน นึกถึงความตายแต่นึกไม่เป็น

มนุษย์ปุถุชนนึกถึงความตายในทางไม่ถูกต้องอย่างไร และในทางพระศาสนาสอนหรือนำให้ปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างไร

มนุษย์ปุถุชนนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้อง คือ มีความหวาดหวั่นพรันกลัว มีความสลดหดหู่ท้อแท้ หรือจะขยายให้พิสดารต่อไปอีก ก็สัมพันธ์กับบุคคลที่ตายนั้นที่ตนระลึกถึง ถ้าหากระลึกถึงความตายของบุคคลที่ตนเองเกลียดชังหรือไม่พอใจ บุคคลที่เป็นศัตรู มนุษย์ปุถุชนก็จะมีจิตใจแต่ถ้าหากว่าบุคคลที่ตายนั้นไม่เกี่ยวข้องกับตนเองเป็นบุคคลทั่วไป ก็จะได้ระลึกถึงด้วยความเฉย หรือว่าถ้าจะระลึกถึงตัวความตายนั่น ก็จะได้มีความหวาดหวั่นพรันใจหวาดเสียว หรือมีความสลดหดหู่ท้อแท้

รวมความว่า จิตมนุษย์ปุถุชนไม่สามารถตั้งอยู่ในความดีความงามที่แท้จริงได้ แต่เอนเอียงไปในด้านต่างๆ ถึงแม้ถ้าไม่เกี่ยวกับบุคคลอื่น นึกถึงความตายของตนเอง ก็จะมี ความหวาดกลัวความหดหู่ท้อแท้ ดังได้กล่าวมาแล้ว

เริ่มต้นพอนึกถึงความตาย

ต้องให้ได้ความไม่ประมาท

ส่วนในทางพระศาสนานั้น ท่านสอนให้ระลึกถึงความตายเพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจตนเอง ว่าความตายนั่นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต มันจะต้องเกิดมีขึ้น เป็นเรื่องสืบต่อไปจากความเกิด ในเมื่อมันเป็นเรื่องธรรมดาก็ไม่ต้องไปกลัว แต่มีข้อที่น่าพิจารณาว่า ความตายนั่นซึ่งเป็นของแน่นอน แต่จะมาถึงเมื่อไรไม่แน่ ชีวิตของคนเราอาจจะสั้น หรืออาจจะยาว ไม่มีเครื่องกำหนดให้มองเห็นได้ชัดเจน เพราะฉะนั้น จึงควรใช้เป็นเครื่องเร่งเร้าตนเองให้มีความไม่ประมาท

ที่ว่าไม่ประมาทก็คือ ชีวิตนี้มีกิจมีหน้าที่อะไรก็ควรเร่งรัดจัดทำ ชีวิตของตนจะมีค่าและความดีงามอย่างไรก็ควรเร่งชวนขยายประกอบกรรมที่จะให้เป็นอย่างนั้น ให้ชีวิตของตนมีคุณค่า ให้อยู่อย่างมีประโยชน์ และตายไปก็มีคุณค่าเหลือทิ้งไว้ เป็นประโยชน์แก่คนอื่นภายหลังด้วย อันนี้

เป็นคำสอนชั้นเบื้องต้นทางพระศาสนา สำหรับให้ระลึกถึงความตาย

พิจารณาความตาย ให้รู้ทันความจริงของชีวิต

ส่วนในอีกชั้นหนึ่งซึ่งเป็นขั้นสูงขึ้นไป ท่านก็สอนให้พิจารณาถึงความตายนั้น ในฐานะเป็นคติธรรมดาดังได้กล่าวแล้ว แต่ความหมายของคติธรรมดา คือให้รู้ความเป็นจริงของชีวิต ว่ามีการเริ่มต้นและสิ้นสุด เพื่อจิตใจจะได้ไม่ถูกครอบงำบีบคั้นด้วยความทุกข์จากความพลัดพรากจากการที่นึกถึงความตายของตนเอง เป็นต้น คือรู้เท่าทันความเป็นไปของธรรมดา แล้วก็มีจิตใจสบาย ดำรงอยู่ในปกติได้เสมอ

รำลึกถึงความตายด้วยความไม่หวาดหวั่น และเป็นอยู่ด้วยปัญญา คือกระทำการสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้และเข้าใจธรรมดานั้น หมายความว่า อยู่ด้วยความรู้เหตุผล อะไรเป็นสิ่งควรทำก็กระทำให้ไป อะไรเป็นสิ่งที่ปัญหาควรแก้ไขก็กระทำให้ไปตามเหตุปัจจัย อันนี้เป็นคำสอนชั้นสูงขึ้นไปในทางพระศาสนา

ลำดับขั้นการพัฒนาของจิตใจ ในการนึกถึงความตาย

สรุปว่า ทำที่การปฏิบัติของมนุษย์ต่อเรื่องความตายนี้ แสดงถึงความเจริญงอกงามแห่งจิตใจของมนุษย์เป็น ๓ ขั้นด้วยกัน คือ

ขั้นที่ ๑ มนุษย์ปุถุชนทั่วไป ท่านว่าเป็นปุถุชนที่ยังมิได้สดับ คือยังไม่มีการศึกษา ก็จะมีระลึกรู้ถึงความตายด้วยความหวาดหวั่นพรั่นกลัว เศร้า หดหู่ท้อแท้ ระย่อทอดถอย

ขั้นที่ ๒ สูงขึ้นไป เป็นอริยสาวก ผู้มีการศึกษา ได้สดับแล้ว ก็ระลึกรู้ถึงความตายโดยเป็นอนุสติ สำหรับตักเตือนใจไม่ให้ประมาท เร่งชวนขวายเป็นปฏิบัติ ประกอบหน้าที่ คุณงาม ความดี ให้ชีวิตนี้มีประโยชน์ มีคุณค่า และ

ขั้นที่ ๓ คือให้รู้เท่าทันความตาย ซึ่งมีคติเนื่องอยู่ในธรรมดา จะได้มีชีวิตที่ปราศจากความทุกข์ ไม่ถูกบีบคั้น ด้วยความรู้สึกรู้ว่าความหวาดหวั่นพรั่นกลัวต่อความพลัดพราก เป็นต้น มีใจปลอดโปร่งโล่งสบาย และเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่กระทำ การไปตามเหตุผล ด้วยความรู้เท่าทันเหตุปัจจัย

เรื่องทำที่ปฏิบัติเช่นนี้ มิใช่เฉพาะต่อความตายเท่านั้น แม้ในเรื่องต่างๆ ไป มนุษย์ก็จะปฏิบัติด้วยทำที่ ๓ ประการเหล่านี้ แต่ข้อสังเกตที่น่าจะกล่าวถึงในที่นี้ก็คือ ในประการ

ที่ ๒ ซึ่งในที่นี่กล่าวถึงคำสอนในทางพระศาสนา ว่าให้มนุษย์ชวนชวายแรงกระทำการต่างๆ โดยนำเอาการระลึกถึงความตายนั้นมาเป็นเครื่องเร่งเร้า

ปฤชณดิ้นรนชวนชวาย

เพราะถูกบีบด้วยทุกข์ภัยและกิเลส

มนุษย์ทั่วไป ในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น ก็อาศัยสิ่งต่างๆ เป็นเครื่องเร่งเร้าตัวเอง ในการกระทำการต่างๆ อยู่ตลอดเวลา แต่ว่าเครื่องเร่งเร้าของมนุษย์นั้น มิใช่เป็นเรื่องคุณธรรมหรืออนุสติ อย่างเช่นในทางพระพุทธศาสนาสอนไว้ หรือมีบ้างก็ปนกันไปกับเครื่องเร้าอย่างอื่น

เครื่องเร้าอย่างอื่นที่มีอยู่มากเป็นไปโดยปกติธรรมดานี้มีอะไร เครื่องเร่งเร้าโดยทั่วไปนั้นก็แค่สิ่งบีบคั้น คือความทุกข์และกิเลสที่อยู่ภายในจิตใจ คือมนุษย์นั้น ที่จะกระทำการต่างๆ มีความพยายามอะไร โดยมากนั้น ต้องมีเครื่องเร่งเร้าขึ้นมา แต่เครื่องเร่งเร้านั้นก็คือเครื่องบีบคั้นนั่นเอง คือมนุษย์ถูกบีบคั้นก็ดิ้นรนชวนชวายทำการต่างๆ โดยมากไม่สามารถกระทำการต่างๆ เพียงด้วยความรู้ความเข้าใจ ด้วยปัญญารู้เหตุรู้ผลเท่านั้น แต่ต้องอาศัยสิ่งบีบคั้นเข้ามา เช่นมีความกลัว หรือมีปัญหาเข้ามาเร่งรัดตนเอง โดยเฉพาะก็คือกิเลสภายในจิตใจ

กิเลสคือความโลภ ความอยากได้ ก็เป็นเครื่องเร่งเร้า บีบคั้นในใจให้กระทำการต่างๆ หรือเพราะโทสะ ความโกรธ ความชิงชัง ความต้องการทำลาย ความขัดเคือง ความขัดแย้ง อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นเหตุเร่งเร้าบีบคั้นในใจให้กระทำการเพียรพยายามดิ้นรนขววนขวาย และโมหะ แสดงออกมาในรูปของความกลัว ความหวาดระแวง เป็นต้น ก็เป็นเครื่องบีบคั้นทำให้ดิ้นรนขววนขวายทำการต่างๆ

ปุถุชนโดนกิเลสบีบก็ดิ้น ถูกกิเลสกล่อมก็เฉื่อย

อันนี้เป็นเรื่องของมนุษย์ปุถุชนที่เป็นไปโดยมาก แต่ถ้าหากว่าไม่มีกิเลสมาเป็นเครื่องเร่งเร้า ไม่มีเครื่องบีบคั้นมาบีบรัดตนเองแล้ว ปุถุชนก็มักตกอยู่ในความนิ่งเฉยเฉื่อยชา ไม่ขววนขวายกระทำการต่างๆ

การที่อยู่นิ่งเฉย ไม่ประกอบกิจที่ควรทำ ไม่ละเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ นี่คือลักษณะที่ท่านเรียกว่า *ความประมาท*

รวมความว่า เพราะอำนาจกิเลสจึงทำให้มนุษย์ดิ้นรนขววนขวายทำการต่างๆ แต่ในเมื่อไม่มีกิเลสที่บีบคั้น มนุษย์ก็ตกอยู่ในความประมาทซึ่งก็คืออยู่ในอำนาจของกิเลส เช่น

เดียวกัน แต่กิเลสในที่นี้หมายถึงความติดในความสุขความ
เพลิดเพลินที่มีอยู่ สบายแล้วก็เลยไม่ตื่นระแวงกระทำที่
ควรทำ

เพราะฉะนั้นตกลงว่า ถ้าเป็นปุถุชนโดยสมบูรณ์แล้ว
ก็จะอยู่ด้วยกิเลส ทำการชวนชวายเป็นต่างๆ ก็ด้วยกิเลส อยู่เฉย
ก็ด้วยกิเลส ซึ่งมีศัพท์เฉพาะเรียกว่าความประมาท นี่เป็น
ขั้นหนึ่ง

พระศาสนาให้เราไม่ประมาทตลอดเวลา
โดยเอาคุณธรรมและปัญญามากระตุ้นเร้า

ในทางธรรม ต้องการให้มนุษย์ตื่นระแวงชวนชวายเป็น
อำนาจคุณธรรม ให้พยายามนำคุณธรรมเข้ามาแทน เข้ามา
เป็นเครื่องเร่งเร้ากระตุ้น เช่นเอาความสำนึก เอาศรัทธา
ความกรุณา อย่างเช่นการระลึกถึงความตายที่ท่านเรียกว่า
มรณสติ เป็นต้น มาเป็นเครื่องกระตุ้นเร่งเร้าใจ ให้ชวนชวายเป็น
กระทำต่างๆ มิใช่กระทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ และ
แม้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีกิเลสเข้ามาบีบคั้น ก็ให้สามารถ
ชวนชวายเป็นกระทำสิ่งที่ดีงามอันเป็นการกระทำได้ด้วยคุณธรรม
ของตนเอง คือมีความไม่ประมาทได้เสมอ

เพราะฉะนั้น ลักษณะที่ต่างกันในการชวนชวายเป็นกระทำ
ความเพียรของปุถุชน กับการปฏิบัติตามคำสอนในทางพระ

ศาสนาก็คือ ฝ่ายหนึ่งนั้นดันรนชวนขวายด้วยอำนาจของกิเลส ส่วนในทางธรรมะ ให้ดันรนชวนขวาย เพียรพยายามด้วยอำนาจคุณธรรม นี่เป็นขั้นสอง คืออาศัยการกระตุ้นเตือนเร่งเร้า

ปุถุชนระวังไว้ แม้แต่ได้ธรรม ก็ยังถลำประมาทได้

สูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ก็คือขั้นรู้เท่าทันธรรมดา เรื่องคติเกี่ยวกับการรู้เท่าทันธรรมดานี้ เมื่อนำมาสั่งสอนแก่ปุถุชน ก็ก่อปัญหาขึ้นได้อีก คือมนุษย์ปุถุชนนั้น พอจะเห็น พอจะเชื่อ เข้าใจเรื่องความเป็นไปตามธรรมดาได้ พอมองเห็น ธรรมดาก็ปรับใจตนเองได้ ใจก็สบาย ที่เคยมีความทุกข์อะไร ต่อมิอะไรต่างๆ เช่น ความพลัดพรากจากคนหรือของซึ่งเป็นที่รัก ความประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ปรารถนาแล้วไม่ได้สมหวังต่างๆ ที่เคยทำให้ตนเองมีความทุกข์ เป็นเครื่องบีบคั้น ให้ดันรนชวนขวายพยายามนั้น พอได้รับคำสอนทางพระศาสนา ให้รู้เท่าทันธรรมดาแล้วก็เลยเชื่อ มองเห็นตาม ก็เลยปรับใจได้ สบายใจ พอสบายใจ ก็เรียกว่าทุกข์น้อยลง หรือหมดทุกข์

แต่ปัญหาของปุถุชนก็ตามมาอีก ปุถุชนจะไม่ได้อยู่เพียงนั้น พอปรับใจได้ แล้วสบายใจ ก็หยุด ไม่ดันรนชวนขวายที่จะกระทำกิจที่ควรทำ กลับอยู่นิ่งเฉยเสีย ปัญหา

ที่แท้จริงก็ไม่ได้แก้ไข ต้นตอของปัญหาที่แท้จริงก็มิได้ ขวนขวายจะศึกษาให้รู้และเข้าใจเพื่อจะแก้ไขให้เรียบร้อย ตกลงก็เกิดเป็นโทษได้ กลายเป็นประมาทไปอีก

เพราะฉะนั้น เรื่องของมนุษย์ปุถุชนแล้ว แม้ได้รับคำสอนในทางธรรม ก็เป็นปัญหาเกิดโทษขึ้นได้เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักคอยฝึกพยายามที่จะดำรงตนในความไม่ประมาท อยู่เสมอ

ปรับภายนอก กับปรับภายใน
ต้องทำทั้งสองด้าน และให้สมดุล

ในที่นี้ มีข้อที่ควรกล่าวแทรกเข้ามาเป็น ๒ เรื่อง คือ เรื่องการปรับ และการเฉย

การปรับมี ๒ อย่าง คือ *ปรับภายนอก* กับ *ปรับภายใน* ปรับภายนอกนั้นหมายความว่า สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น วุ่นวายภายนอก แล้วเราจัดการแก้ไขให้เรียบร้อย ให้สงบลงได้ ก็เรียกว่าปรับอย่างหนึ่ง คือ ปรับภายนอก

อีกอย่างหนึ่งคือใจของตนเองที่วุ่นวาย เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน ปรับใจของตนเองได้ด้วยความรู้ความเห็น ธรรมดา อย่างที่กล่าวแล้วเมื่อกี้ก็เป็น การปรับอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า การปรับใจหรือการปรับภายใน

มนุษย์ปุถุชนทั่วไปจะมุ่งไปที่การปรับภายนอก อะไรๆ ก็พยายามจะไปแก้ภายนอกให้เข้ากับที่ตนเองต้องการ เสร็จแล้วระหว่างนั้นก็เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนมาก เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เป็นไปตามใจตัวเอง

ที่นี้พอได้รับคำสอนทางธรรม ก็รู้จักหันเข้ามาปรับภายใน คือปรับใจของตนเองได้ ข้างนอกจะเป็นอย่างไร ใจก็พอมีความสุข

แต่ถ้าหากไม่รู้จักความพอดีสมดุล ก็เกิดปัญหาได้ทั้งสองอย่าง คือปรับแต่ภายนอก ภายในไม่ปรับก็มีความทุกข์มาก ถ้าปรับแต่ภายในใจ พอมีความสุข ส่วนข้างนอกไม่ได้แก้ไขให้เรียบร้อยก็เกิดปัญหาต่อไป เรื่องของปุถุชนก็มักจะวนเวียนอยู่สองประการนี้ นี่คือเรื่องของการปรับ

เพราะฉะนั้น จะต้องหาความพอดี ในระหว่างการปรับสองอย่าง ถ้ากล่าวโดยทั่วไปก็ต้องปรับทั้งสองด้าน

เฉยโง่ๆ กับเฉยรู้ทำ

ต้องแยกได้ และปฏิบัติให้ถูก

เรื่องความเฉย ได้กล่าวว่า บุคคลเมื่อปรับใจตนเองได้ หรือสิ่งต่างๆ เป็นไปโดยเรียบร้อยไม่วุ่นวาย ก็เฉย ความนิ่งเฉยนี้ในทางพระศาสนากล่าวโดยย่อมี ๒ อย่าง

อย่างหนึ่งคือเฉยโดยไม่รู้ เฉยโง่ๆ ท่านเรียกว่า อัญญานูเบกขา คือ เฉยเรื่อยเปื่อย เฉยไม่รู้เรื่อง เฉยไม่เอาเรื่องเอาราว คือไม่รู้ว่ามีเรื่องอะไรเกิดขึ้นก็นิ่งเฉย หรือว่าเฉยโดยไม่เรียนรู้เรื่องราวที่เป็นไป ไม่ได้เกิดจากความรู้ความเข้าใจ อันนี้เป็นความเฉยที่เกิดจากโมหะ หาใช่เป็นคุณธรรมไม่ เป็นอุเบกขาชนิดหนึ่ง แต่เป็นอกุศล เรียกว่า อัญญานูเบกขา

เฉยอย่างที่สอง เป็นการเฉยอย่างถูกต้องตามหลักธรรม เป็นโสภณเจตสิก คือความเฉยที่เกิดจากความรู้ หมายความว่า รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร ควรจะทำอะไร เมื่อไร อย่างไร ก็เลยเฉยไว้ ไม่ตื่นเต้นวอยวาย รอทำไปตามลำดับจังหวะขั้นตอน อันนี้เป็นความเฉยที่ถูกต้องในทางธรรม

ปุถุชนโดยมากมักจะเฉยแบบที่หนึ่ง คือเฉยไม่รู้เรื่อง เฉยด้วยโมหะหรืออัญญานูเบกขา เฉยด้วยความไม่รู้ ก็เกิดโทษ

ฉะนั้น ต้องทำความเข้าใจ แยกได้ระหว่างเรื่องการปรับสองอย่าง และการเฉยสองอย่างนี้ ซึ่งทั้งหมดนั้นก็เกี่ยวข้องกับความประมาทและความไม่ประมาท กล่าวคือเมื่อปรับภายในได้ แต่ไม่ชวนชวายทำสิ่งที่ควรทำต่อไป ก็เฉยโดยไม่รู้ หรือไม่หาความรู้ ไม่ใช่เฉยที่เป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจ ก็กลายเป็นความประมาท

เพลินในความสุข เหนียวในการทำดี นี้ก็ความประมาททั้งนั้น

เรื่องประมาทเช่นนี้ไม่เฉพาะปุถุชนเท่านั้น แม้แต่พระอริยบุคคลท่านก็กล่าวว่ายังประมาทได้ ตราบใดที่ยังเป็นอริยบุคคลเบื้องต้น คือ ไม่บรรลุนิพพาน พระโสดาบัน พระสกิทาคามี เหล่านี้ล้วนประมาทได้ทั้งสิ้น มีแต่พระอรหันต์เท่านั้นที่ไม่ประมาท ท่านใช้คำว่าพระอรหันต์เป็นผู้ที่ไม่สามารถจะประมาท

พระโสดาบันนั้น ท่านแสดงตัวอย่างไว้ว่า เมื่อได้บรรลุนิพพานเบื้องต้นแล้ว เกิดความพอใจ เคยมีความสุขมากมาย ก็ไม่มีความสุข หรือทุกข์เหลือน้อยเหลือเกินแล้ว มีความสุขสบายเกิดขึ้นมาก ก็มีความพอใจว่าเราได้เพียรพยายามปฏิบัติธรรมมาได้บรรลุผลสำเร็จเพียงนี้ มีคุณธรรมในตนแล้วอย่างนี้ๆ ได้ละกิเลสแล้วอย่างนี้ๆ ได้ประกอบด้วยธรรมวิเศษอย่างนี้ๆ ก็มีความสุขพอใจ เป็นเหตุให้หยุดเฉยอยู่สบายๆ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า นี่เป็นผู้ประมาทแล้ว เพราะไม่ชวนชวนเร่งรัดตนเองในการทำความเพียรเพื่อคุณธรรมเบื้องต้นยิ่งขึ้นไป

ส่วนพระอรหันต์เป็นผู้ไม่อาจประมาท เพราะอะไร เพราะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา และไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ประมาท

ได้กล่าวแล้วว่า คนที่ประมาทนั้นเพราะยังมีกิเลส คือจะด้วยปรับใจตนเองได้ หรือด้วยเหตุการณ์ทั้งหลายยังไม่บีบคั้นก็ตาม ก็มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ติดในความสุข เพลินในความสบาย การที่เพลินติดในความสุขนั่นแหละ เป็นลักษณะของกิเลส คือเกิดจากกิเลส และเป็นตัวที่เรียกว่า ความประมาท

ดูปฏิบัติพระอรหันต์ไว้ เพื่อเตือนใจเราให้ไม่ประมาท

ส่วนพระอรหันต์นั้นเป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทัน ธรรมดาและกระทำการด้วยความรู้เท่าทันธรรมดานั้น เพราะฉะนั้นขั้นที่หนึ่ง ในใจของท่านเองก็ปรับได้ มีความสุขในทุกสถานการณ์ ขั้นที่สอง ในการปฏิบัติดำเนินชีวิตของท่านก็คือปฏิบัติไปด้วยความรู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร อะไรเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยอะไร อะไรจะก่อให้เกิดปัญหาหรือไม่ ถ้าเป็นปัญหาก็คึกซึ้งหาเหตุปัจจัยและแก้ไขเสีย ถ้าควรปรับปรุงก็ทำเหตุปัจจัยที่จะนำไปสู่ผลที่ดียิ่งขึ้น ก็จะทำให้การปรับภายนอกดำเนินไปได้ หรือรู้จนกระทั่งว่า สิ่งเหล่านี้ดำเนินไปไม่ได้ ก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยเช่นเดียวกัน

นี่ก็เป็นเครื่องวัดความแตกต่างเป็นขั้นๆ ตั้งแต่ปุถุชนสูงขึ้นมาถึงอริยบุคคล จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์

ตราบไต่ยังต้องอาศัยเครื่องกระตุ้นเราให้ไม่ประมาท
ก็ยังไม่ปลอดภัยจริง

ที่นี้กลับมากล่าวถึงด้านปุถุชนต่อไป สำหรับปุถุชนนั้น
เป็นอันว่า ต้องอาศัยสิ่งบีบคั้นเร่งเร้ามาช่วยให้ตื่น
ชวนชววยกระทำการต่างๆ แต่เพราะเหตุว่าปุถุชนโดยทั่วไป
นั้น คอยอาศัยเครื่องเร่งเร้าบีบคั้นที่เป็นอกุศล โดยอาศัย
ความทุกข์บ้าง โดยอาศัยกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ
ความหลงบ้าง ในทางพระศาสนาเห็นว่าเป็นโทษ จึงได้
แนะนำในทางที่จะปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น คือนำเอาคุณธรรม
มาเป็นเครื่องเร่งเร้าตนเอง เอาศรัทธามาเป็นเครื่องเร่งเร้าบ้าง
เอามรณสติมาเป็นเครื่องเร่งเร้าบ้าง ก็ทำให้มนุษย์ประมาท
น้อยลง อยู่ด้วยความดีงามมากขึ้น กระทำสิ่งที่ดีงาม และ
กระทำการที่เป็นประโยชน์ต่อกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่ควรระวังไว้ว่า ตราบใดที่
มนุษย์ยังต้องใช้วิธีเร่งเร้าบีบคั้นด้วยความทุกข์เป็นต้น แม้
ตลอดด้วยคุณธรรมดังที่กล่าวมาเป็นเครื่องมากระตุ้นตน
ให้ชวนชววยทำการต่างๆ ตราบนั้นโลกมนุษย์ก็ยังไม่มีความ
ปลอดภัย หมายความว่า มนุษย์ยังไม่สามารถเป็นผู้อยู่ด้วย
ปัญญาบริสุทธิ์อย่างแท้จริง การที่ต้องอาศัยสิ่งเร้ามาเร่งรัด
กระตุ้นตนเองให้กระทำการต่างๆ นั้น ย่อม

(๑) มีโอกาสที่จะเกิดความประมาทอยู่เสมอ หมายความว่า ขาดเครื่องกระตุ้นเร่งเร้าขึ้นมาเมื่อไร ก็จะต้องตกอยู่ในความประมาทอีก และ

(๒) การประกอบกรรมทำการต่างๆ ของมนุษย์ที่อยู่ด้วยเครื่องกระตุ้นเร่งเร้าเช่นนั้น จะมีความไม่พอดีอยู่เสมอ มากเกินไปบ้าง น้อยเกินไปบ้าง ไม่พอดีที่จะแก้ปัญหา เพราะทำด้วยแรง แต่ขาดความรู้ หรือทำตามความแรง ไม่ทำตามความรู้ เพราะฉะนั้น ก็จะก่อให้เกิดปัญหาแก่ตนเองบ้าง แก่ผู้อื่นบ้าง อยู่เรื่อยไป

**วิธีแห่งความไม่ประมาทและการพัฒนาที่แท้
คือเพียรฝึกตนยิ่งขึ้นไปในธรรมและในปัญญา**

ด้วยเหตุนี้ ทางพระศาสนาจึงต้องให้มนุษย์ฝึกฝนตนเองให้เจริญงอกงามขึ้นไปในคุณธรรมอยู่เสมอ คือ จะต้องให้พยายามเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ เป็นอยู่ด้วยรู้เข้าใจธรรมตา ความรู้เท่าทันธรรมตาแล้วประมาทหรือไม่นี้แหละ เป็นเครื่องวัดอย่างหนึ่งว่า บุคคลผู้นั้นได้บรรลุคุณธรรมสูงแค่ไหน

กล่าวง่ายๆว่า ตราบใดที่แม้จะได้รู้เข้าใจธรรมะ รู้เข้าใจธรรมตาดีแล้ว แต่ยังมีความประมาทอยู่ ก็แสดงว่า

ยังไม่ได้บรรลุคุณธรรมเบื้องต้น อย่างน้อยก็ยังไม่ได้บรรลุ
อหัตตผล หากได้เป็นอริยบุคคลก็อยู่ในขั้นต้นๆ

ย้ำความว่า คนหมดกิเลสแล้ว รู้เท่าทันธรรมดาและ
ทำการด้วยความรู้เท่าทันธรรมดานั้น แต่คนมีกิเลส รู้ตาม
เห็นตามธรรมดา หรือได้ความรู้เท่าทันธรรมดาแล้ว แต่
ทำการด้วยเอาตัวสบายเป็นเกณฑ์ ถ้าตัวสบายแล้วก็
ไม่ชวนชวายเป็นคิดทำ ส่วนคนหมดกิเลสรู้เท่าทันธรรมดา
สบายใจแล้ว แต่ถ้าปัญหายังมีก็กระทำ มีอะไรควรทำก็ทำ
เรื่อยไป

เมื่อฝึกตนอยู่เสมอ ก็คือไม่ประมาทตลอดเวลา

รวมความว่า พระศาสนานั้น สอนมนุษย์ให้ฝึกตนเอง
ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปเสมอ เจริญจากขั้นต้นให้ผ่านพ้น
ความเป็นปุถุชน ที่มีแต่ความสลดหดหู่ท้อแท้ใจ มาสู่
ความแรงกล้าตนเอง ให้ชวนชวายเป็นความดีต่างๆ ด้วยอาศัย
คุณธรรมนำมาเป็นอนุสติเครื่องเตือนใจตนเอง จนกระทั่ง
เจริญถึงขั้นสูงสุดก็คือให้อยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดา และ
ทำการด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดานั้นตามเหตุตามปัจจัย

ในวิธีการที่กล่าวมานั้น สำหรับมนุษย์ปุถุชน ทางพระ
ศาสนาได้เน้นในประการที่สอง ซึ่งอยู่ในขั้นท่ามกลาง คือ
การใช้คุณธรรมมาเป็นเครื่องเร่งเร้า

ระลึกถึงความตาย คือฝึกใจให้ไม่ประมาท

แต่ในกรณีมรณสตินี้ ทำให้เห็นว่าท่านใช้ทั้งสองประกอบกัน คือ

- ประการหนึ่งก็ให้ใช้ปัญญาพิจารณารู้เท่าทันธรรมดาด้วย ที่ว่าให้รู้ถึงความตายเป็นของธรรมดา เป็นของคู่กับความเกิด เกิดแล้วต้องมีดับ เมื่อเข้าใจแล้วก็ทำใจให้สบายหายจากทุกข์ได้

- แต่พร้อมกันนั้นก็ใช้วิธีเอาคุณธรรมมาเร่งเร้าด้วย โดยให้ระลึกไว้ว่า ความตายนั่นเป็นของแน่นอน แต่จะมาถึงวันใดไม่แนลงไป เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้ จึงให้เร่งขวนขวายทำกิจหน้าที่ความดีต่างๆ

อันนี้คือหลักที่เรียกว่ามรณสติ ซึ่งตรงตามแนวทางปฏิบัติที่อาตมภาพได้ยกคำสอนในพระไตรปิฎกขึ้นตั้งเป็นนิกเขปบท คือบทหัวข้อสำหรับอธิบายไว้ ที่ท่านเตือนให้ระลึกถึงความตายของชีวิตและมีความไม่ประมาท ดังพระบาลีว่า

น เหว ตัญญํ นาสินํ น สยานํ น ปตฺถคํ

ซึ่งแปลได้ความว่า “อายุสังขารจะพลอยประมาทไปกับมนุษย์ทั้งหลายที่ยืน เดิน นั่ง นอน อยู่ ก็หาไม่”

หมายความว่า มนุษย์ทั้งหลายนี้อาจจะมีความประมาท ยืน เดิน นั่ง นอน ไม่ชวนชววยทำสิ่งที่ควรทำ ปล่อยเวลาผ่านไป แต่ในเวลานั้น ให้เข้าใจเถิดว่า อายุสังขารของเราหาได้ประมาทตามเราไปด้วยไม่ คือ อายุสังขารของเราเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ มีความไม่เที่ยง มีความทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ และมีความเป็นอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจของเรามันเป็นอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา มันก็เปลี่ยนแปลงของมันไปไม่หยุดยั้ง

เมื่ออายุสังขารเปลี่ยนแปลงไป ตกอยู่ในคติธรรมดาอย่างนี้ตลอดเวลา เราจึงไม่ควรประมาท ไม่ควรนิ่งเฉย ท่านจึงกล่าวต่อไปอีกว่า

ตสฺมา อิทํ ชีวิตเสเส

กิจจกโร ลียา นโร ห จ มชฺเชติ

ซึ่งแปลความว่า “เพราะฉะนั้น ในชีวิตที่ยังเหลืออยู่นี้ คนเราควรกระทำกิจหน้าที่ของตน และไม่พึงประมาท”

ข้อนี้คือการที่จะนำเอาความรู้เท่าทันธรรมดานั้น มาใช้ในทางที่เป็นกุศล ให้เป็นประโยชน์

จะเกิดหรือตาย ก็ควรนึกในทางที่จะไม่ประมาท

ทางพระศาสดานั้น กล่าวถึงคติธรรมดาในทำนองเช่นนี้

ไม่เฉพาะความตายเท่านั้น ได้กล่าวแล้วว่า ความตายเป็นของคู่กับความเกิด และพระศาสนานั้นไม่กล่าวถึงความเกิดมากนัก ถ้ากล่าวก็มักจะกล่าวในทางที่เตือนสติมนุษย์อีกว่า ความเกิดนั้นนำมาหรือเดินทางไปสู่ความตาย ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความขวนขวายไม่ประมาทเช่นเดียวกัน

ถ้าหากพระพุทธศาสนากล่าวถึงความเกิดในทำนองเดียวกับที่สนองความต้องการของมนุษย์ ก็จะเป็นเครื่องยั่วยุมนุษย์ให้มีความมัวเมาประมาทยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นท่านไม่พยายามที่จะสนองความต้องการนี้ แต่ท่านกล่าวในทางตรงข้าม เพื่อจะเร่งเร้าให้เป็นไปในกระแสที่ไหลไปสู่คุณธรรม และท่านก็จะให้คติเพิ่มเติมต่อไปอีก อย่างพุทธพจน์ในพระธรรมบทคาถาหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงมนุษย์ที่เกิดมา ก็กล่าวถึงในทำนองที่ว่า ให้ขวนขวายในการบำเพ็ญกุศลกรรมอีก ดังพระบาลีว่า

ยถาปิ ปุပ္ผราสิมฺหา กยิรา มาลาคุเพ พหู
เอวံ ชาเตน มจฺเจน กตตพฺพํ กุสลํ พหู

ซึ่งแปลความได้ว่า ดอกไม้ที่สุ่มกันอยู่เป็นกองนี้ นายช่างที่ฉลาดสามารถนำเอามาร้อยกรองเป็นพวงมาลัยที่สวยงาม มีคุณค่าได้ ฉันทิ์ ชีวิตคนเราที่ได้เกิดมานี้ ก็ควรจะใช้ประกอบกุศลกรรมความดีให้มาก ฉะนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงความเกิด ก็หมายความว่า พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสในทางที่สนองความต้องการให้เกิด ความลึงโลดสลุกลงสนานดีใจ แต่เตือนสติเราให้มีความไม่ประมาทเช่นเดียวกัน มองความเกิดก็มองในแง่ไม่ประมาท ใช้ชีวิตนี้ทำกุศลทำความดีให้มาก หรือถ้าจะให้มองความตาย ก็มองในแง่ที่จะเร่งเร้าให้ทำความดี ทำประโยชน์ เช่นเดียวกัน

นำโอกาสและเหตุการณ์ มาใช้ให้ก่อเกิดคุณประโยชน์

วันนี้ คณะท่านเจ้าภาพผู้เป็นญาติมิตร ได้มาร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ท่านผู้วายชนม์ ด้วยระลึกคุณ และมีจิตใจหวังดีปรารถนาประโยชน์ต่อท่าน แต่คุณประโยชน์และพิธีกรรมมิได้จำกัดด้วยคุณค่าเพียงเท่านั้น หากมีคุณค่าขยายเพิ่มพูนไปแก่ทุกคนที่ได้มาร่วมพิธี ในทางที่เป็นเครื่องเจริญสติ เจริญปัญญาอีกด้วย

ความข้อนี้จึงเท่ากับความหมายที่อาตมภาพได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า พุทธศาสนิกชนนั้น เมื่อมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น จะเป็นเหตุการณ์ที่น่าพึงพอใจก็ตาม ไม่น่าพอใจก็ตาม ก็สามารถและพยายามนำเอาโอกาสและเหตุการณ์นั้นมาใช้ในการทำให้เกิดคุณ เกิดประโยชน์ เกิดกุศล มากยิ่งขึ้นไป

ท่านผู้วายชนม์ได้ล่วงลับไปแล้ว แม้ตามวิสัยของ
ปุถุชน การตายย่อมเป็นธรรมดาที่ไม่น่าปรารถนา เป็นเหตุ
ก่อความทุกข์ ความโศกเศร้าแก่บุคคลผู้เคารพนับถือ รักใคร่
แต่ในเมื่อเหตุการณ์นั้นได้เกิดขึ้นแล้ว ได้เป็นไปแล้ว พุทธ
ศาสนิกชนก็นำมาเป็นข้อปรารถนาที่จะทำให้เกิดคุณค่า เป็น
ประโยชน์ ด้วยการบำเพ็ญกุศลตามหลักพระศาสนา ดัง
ปรากฏในที่เฉพาะหน้านี้ ซึ่งคุณประโยชน์เกิดขึ้นได้ก็ด้วย
อนุสติและบุญกิริยาต่างๆ

ความตายผ่านไป

แต่ความดีงามบุญกุศลเกิดขึ้นมากมาย

ที่กล่าวนี้หมายความว่า ความตายของผู้ล่วงลับนั้น ไม่
ได้เป็นความตายที่ผ่านไปเพียงเฉพาะตัวท่าน แต่ยังก่อ
คุณค่าเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่รู้จักระลึกถึงความตายนั้น
ด้วยจิตใจที่ถูก ด้วยท่าทีที่ซอบด้วย คือทำให้เกิดความ
ไม่ประมาท เร่งชวนชวนทำความดีงาม ตลอดจนมีความรู้
เท่าทันธรรมดาที่จะทำให้ระงับหายคลายจากความทุกข์จาก
ความโศกเศร้านั้น และเกิดคุณค่าด้วยการประกอบบุญ
กิริยาต่างๆ ที่เป็นเรื่องของท่าน ศีล ภาวนา

ที่เป็นเรื่องของท่านนั้น ก็ด้วยการให้การบริจาค การ
ทำบุญถวายภัตตาหารพระ เป็นต้น

ที่เป็นเรื่องของศีล ก็ด้วยความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ไม่ล่วงละเมิด ไม่ทำความผิดชั่วร้าย อย่างน้อยในระยะเวลาที่ประกอบพิธีนี้ ก็ต้องอยู่ในความประพฤติที่ดีงาม ที่ชอบ

พร้อมกันนั้นก็เจริญด้วยภาวนา คือการฝึกอบรมจิตใจ และปัญญาของตน ทำให้จิตใจมีความสงบ ความเยือกเย็น เป็นจิตภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจ และทำให้เกิดความเข้าใจ ในคติธรรมตา รู้เท่าทันความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นปัญญาภาวนา หรือการอบรมปัญญา ซึ่งแม้จะเป็นส่วนเบื้องต้น ก็เป็นคุณค่าที่เป็นประโยชน์ อยู่ในแนวทางของพระศาสนา

เพราะฉะนั้น อาตมภาพจึงขออนุโมทนาต่อคณะท่านเจ้าภาพและสาธุชนทั้งหลาย ที่ได้บำเพ็ญกุศลในวันนี้ และขอทุกท่านจงเจริญวัฒนาในความดีงามและความสุขโดยทั่วกัน

พระธรรมเทศนา ธรรมดากถา แสดงในงานศพ คุณนายสุพรรณ เหมาะะชญาตี พิมพ์ใน บันทึกรการสัมมนา เรื่อง พระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมสมัย คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา จัดพิมพ์ (พ.ศ. ๒๕๒๘) พิมพ์ซ้ำในหนังสือ คีรีสูตรมรณชาติ และมรณสติ: พุทธวิธีต้อนรับความตายด้วยสติและปัญญา กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม จัดพิมพ์ (พ.ศ. ๒๕๓๐) ต่อมา ครั้งล่าสุด ได้ปรับปรุงรูปแบบโดยจัดชื่อย่อหน้าและตั้งหัวข้อย่อย่อในการพิมพ์ครั้งที่๖ เดือนตุลาคม๒๕๔๓

บุญญกถา

บุญญเมว โส ลิกุเขยฺย อายตคฺคํ สุขุทฺธํ

ทานญจ สมจฺริยญจ เมตฺตจิตฺตญจ ภาวयेติ ฯ

ณ โอกาสนี้ อาตมภาพจะแสดงพระธรรมเทศนาในบุญญกถา เพื่ออนุโมทนากุศลบุญราศี ในการที่คณะท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน เพื่ออุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งวันนี้จะได้มีพิธีฌาปนกิจ

คณะท่านเจ้าภาพ อันมีครอบครัวและญาติมิตรที่เคารพนับถือ ได้มาร่วมกันจัดงานทำบุญโดยตลอดมาแต่เบื้องต้น ได้มาร่วมพิธีกัน เป็นการให้กำลังใจบ้าง กำลังใจบ้าง หรือทั้งกำลังใจทั้งกำลังใจบ้าง ทำให้งานบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานนี้ดำเนินมาด้วยดี

การบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ มองในรูปที่ปรากฏทั่วไป ย่อมเห็นกันว่า เป็นการปฏิบัติตามประเพณีของชาวไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือถือเป็นหลักปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานแล้ว อันนี้นับเป็นส่วนหนึ่งของประเพณี

แต่ถ้ามองลึกลงไป ประเพณีนี้ยังมีสิ่งที่เป็นรากฐานอันมีความหมายลึกซึ้งในทางนามธรรม กล่าวคือเป็นพิธี

เป็นประเพณีที่อิงอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นการดำเนินตามหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั้งหลายไว้ ให้ทำสิ่งที่ เป็นบุญเป็นกุศล

ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ชาวพุทธเมื่อมีเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น จะปรารภเหตุการณ์นั้น แล้วทำสิ่งที่ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นความดีงาม

ในเรื่องของความตายนี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นเหตุการณ์สำคัญอย่างหนึ่งของชีวิต แต่ล้าพังการตายอย่างเดียวนั้น ก็เป็นเรื่องของท่านผู้เกิดมาแล้วก็จากไป ตามคติธรรมดา และเมื่อจากไปก็เป็นการล่องลับไม่หวนกลับมาอีก ไม่ว่าเราจะเรียกร้องอย่างไรก็ไม่สำเร็จ ทำอย่างไรๆ ก็ไม่มีผล แต่พุทธศาสนิกชนนั้น ปรารภความตายอย่างนี้แล้วก็ทำสิ่งที่ดีงาม เป็นบุญเป็นกุศล ซึ่งได้ผลเป็นประโยชน์เกิดขึ้น กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง ก็ได้อุทิศกุศลนั้นแก่ท่านผู้ล่องลับไปแล้ว

ประการที่สอง ผู้ที่เป็นพี่น้องและมิตรสหายเป็นต้น ก็จะได้บำเพ็ญคุณธรรม กล่าวคือ กตัญญูกตเวทิตาธรรม แสดงความรำลึกถึง และตอบแทนพระคุณของท่านผู้ล่องลับไปแล้ว ซึ่งเป็นญาติและมิตรสหายของตน

นอกจากนี้ ในส่วนตัวของผู้ที่ทำบุญนั่นเอง ก็เป็นการสร้างความเจริญงอกงามในทางบุญทางกุศล สะสมบุญคือความดีไว้ในชีวิตของตนให้มากขึ้นด้วย

ว่าที่จริง การปรารถนาเหตุการณ์คือความตายแล้ว กระทำบุญนั้น มีทางทำได้หลายประการด้วยกัน ในทางพระพุทธศาสนาท่านกล่าวถึง บุญ ไว้ต่างๆ มากมาย แต่เมื่อสรุปแล้ว ก็มี ๓ อย่าง คือ

ทาน การให้ การบริจาค อย่างหนึ่ง

ศีล ความประพฤติดี ประพฤติชอบทางกาย วาจา อย่างหนึ่ง

ภาวนา การฝึกอบรมจิตใจ และฝึกอบรมเจริญปัญญา อีกอย่างหนึ่ง

รวมเป็นสามประการ ในการบำเพ็ญกุศล เมื่อรำลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็สามารถที่จะทำบุญให้เกิดขึ้นได้ทั้งสามหมวด หรือสามประเภทเหล่านี้

ในประการที่หนึ่ง คือ “ทาน” นั้น เป็นส่วนเบื้องต้นที่เห็นได้ง่าย ปรากฏภายนอกทางวัตถุ คือ เมื่อปรารถนาถึงท่านผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เจ้าภาพก็พากันทำบุญทำกุศล นิมนต์พระสงฆ์มาถวายภัตตาหาร ถวายเครื่องไทยธรรมต่างๆ อันนี้เป็นส่วนเบื้องต้น เป็นพิธีกรรมส่วนสามัญที่กระทำกัน

ซึ่งเป็นการอุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการ
เกื้อกูลต่อพระศาสนา โดยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติ
ศาสนกิจ

แต่ท่านนั้น มิใช่หยุดเพียงเท่านี้ ท่านผู้มีความดำริชอบ
ประกอบด้วยปัญญา พิจารณาเห็นเรื่องของชีวิต มาปรารภ
ถึงความตายว่า คติธรรมดาของชีวิตคน ก็คือ การเกิด แก่
เจ็บ แล้วก็ตาย อย่างที่กล่าวกันว่า คนทั้งหลายนั้น “มาก็มา
แต่ตัว ไปก็ไปได้แต่ตัว” สิ่งทั้งหลายที่เราเรียกว่าเป็นสมบัติ
พัสถานซึ่งได้รวบรวมสั่งสมเอาไว้ นั้น จะมีมากมายเท่าใด ก็
ไม่สามารถติดตามไปได้ เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ก็เป็น
เหตุให้สามารถบรรเทาโลภะ คือ ความโลภ ความยึดติด
ความอยากได้ในสิ่งทั้งหลายให้น้อยลง

เมื่อบรรเทาความโลภให้น้อยลง พร้อมทั้งมัจฉริยะ คือ
ความตระหนี่ที่เป็นตัวเนื่องอยู่กับความโลภในทรัพย์สมบัติแล้ว
ก็จะทำให้สามารถบำเพ็ญทาน คือการให้ การบริจาค เพื่อ
ช่วยเหลือสงเคราะห์บ้าง บูชาคุณความดีของบุคคลที่มีคุณ
ความดีบ้าง ทำทรัพย์สมบัตินั้นให้เป็นประโยชน์ จะนำมา
ใช้สอย เลี้ยงดูบุคคลในความรับผิดชอบก็ได้ บำเพ็ญ
ประโยชน์ต่างๆ ก็ได้ ทรัพย์นั้นก็มิมีประโยชน์มากขึ้น

ทั้งหมดนี้เป็นส่วนของทาน ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้จาก
การปรารภถึงคติชีวิตในส่วนที่เป็นความตาย

ในประการที่สอง คือ “ศีล” เราอาจจะปรารถนาถึงความตายดังที่กล่าวเมื่อกี้ว่า คนเรานั้นเกิดมาก็มาแต่ตัว ไปก็ไปแต่ตัว นอกจากนั้นก็ยังไม่ว่าอะไรไว้ด้วย ถ้าจะว่าละทิ้งก็ละทิ้งเพียงร่างกาย ซึ่งก็ไม่คงอยู่ถาวร เพียงไม่กี่วันร่างกายนั้นก็เน่าเปื่อยผุพังไป กลายเป็นอย่างที่เราเรียกกันว่า “ธาตุสี่” แยกเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ กระจายกระจายไป กล่าวได้ว่าไม่มีอะไรเหลือหลออยู่เป็นรูปร่าง เป็นบุคคล อันนี้เป็นสภาพภายนอก เป็นเรื่องทางวัตถุ ทางร่างกาย ไปแต่ตัว มาแต่ตัว แล้วก็ไม่มีเหลือทิ้งอะไรไว้

แต่ถ้ามองลึกซึ่งลงไปอีก ก็จะทำให้เห็นว่า ความจริงนั้นยังมีอะไรที่ทิ้งไว้ และก็ยังมียังมีอะไรที่ตามไปอีก

จะมองเห็นได้ตามคำสอนของพระศาสนาว่า มาแต่ตัว ไปแต่ตัวนั้น ก็ยังมีสิ่งที่ตามไปได้ อย่างหนึ่ง และเมื่อมามันก็มาด้วย สิ่งนั้นก็คือ “กรรมดีและกรรมชั่ว” นั่นเอง เป็นสิ่งที่มาพร้อมกับเรา และเสร็จแล้วมันก็ตามตัวเราไปด้วย ถ้าเป็น “กรรมดี” ก็เป็นบุญเป็นกุศล หรือเป็น “บุญกรรม” ซึ่งจะเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายสืบต่อไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า

บุญญาภิ ปรโลกสมิ ปติฏฐา โหนติ ปาณินิ

แปลว่า “บุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย ในปรโลก”
อันนี้เป็นส่วนที่ติดตามไป

ในฝ่ายละทิ้งก็เช่นเดียวกัน คนที่ละโลกนี้ไปแล้วนั้น ยังละทิ้งสิ่งหนึ่งไว้เบื้องหลัง คือ ความดีความชั่วที่ได้ทำไว้ สิ่งใดที่ได้ทำไว้แล้วก็ยังจารึกอยู่ บางอย่างก็ออกผลเป็น วัตถุ เช่นว่า ท่านผู้มีใจบุญใจกุศลได้สร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ไว้ สิ่งนั้นก็ป็นหลักฐานแสดงความดี ยั่งยืนอยู่ หรือที่เป็นนามธรรม ได้ทำความดีเกื้อกูลอุปการะไว้กับผู้อื่น เริ่มต้นตั้งแต่บุตรหลาน เป็นต้นไป ความดีนั้นก็ฝังอยู่จารึกอยู่ ในดวงจิตดวงใจของบุตรหลานและท่านที่ได้รับคุณประโยชน์ อันนี้เป็นสิ่งที่ทิ้งไว้

รวมความว่า สิ่งติดตามไปก็ดี สิ่งละทิ้งไว้ก็ดี ก็ได้แก่ความดีความชั่ว

ผู้มีปัญญามาพิจารณาเห็นหลักดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จึงคิดว่าควรจะดำรงชีวิตของตนให้อยู่ในแนวทางที่ดีงาม เพื่อว่าเมื่อถึงเวลาจากโลกนี้ไป ก็จะได้มีกรรมดีติดตัวไป และเหลือละทิ้งไว้ซึ่งความดีนั้น อันเป็นประโยชน์แก่คนเบื้องหลัง ให้คนที่อยู่เบื้องหลังได้จดจำรำลึกถึงในทางที่ดีงาม ยกย่องนับถือเป็นบุคคลที่น่าเคารพบูชากันสืบต่อไป

การที่จะกระทำความดีอย่างนี้ ก็คือการดำเนินชีวิตให้อยู่ในคลองธรรม เริ่มด้วยเป็นผู้มีศีล ดำรงอยู่ในศีลทั้งหลาย ตั้งตั้งแต่ศีลห้า คือ

งตเว้นจากการฆ่าสัตว์ เปียดเบียนสังหารชีวิตผู้อื่น
ที่เรียกว่า ปาณาติบาต

งตเว้นจากการล่วงละเมิดในทรัพย์สินผู้อื่น จากการ
ลักขโมยแย่งชิง ที่เรียกว่า อทินนาทาน

งตเว้นจากการประพฤติดิตทางเพศ ที่เรียกว่า กาเม-
สุมิจฉาจาร

งตเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจา คือการกล่าว
เท็จ ทำลายประโยชน์ของเขา ที่เรียกว่า มุสาวาท

และงตเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมาที่เป็นเหตุให้
หลงลืมเสียสติ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ที่เรียกว่า
สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

นี่เป็นหลักสำคัญในฝ่ายหลักพันความเสื่อม นอกจาก
นั้นก็ดำเนินชีวิตในทางเกื้อกูล ในการที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดี
ทำให้สังคมนี้มีความสุข

อย่างนี้ก็เป็นคติอย่างหนึ่ง ที่เราสามารถปรารภเรื่อง
ความตายแล้ว จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตนและ
ของผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นด้านที่เรียกว่าศีล คือความประพฤติดี
งาม หรือความประพฤติชอบทางกาย ทางวาจา

ขั้นต่อไปในการปรารภถึงความตายนั่น ก็จะสามารถ
ทำบุญขั้นสูงขึ้นไปอีก เรียกว่า “ภาวนา”

ภาวนา คือการฝึกอบรมจิตใจ และฝึกอบรมปัญญา คือทำจิตใจของเราให้มีความสงบ ปราศจากกิเลสเครื่อง มัวหมอง ให้มีความสุข ให้ผ่องใส ตลอดจนให้เจริญด้วย คุณธรรมความดีงามต่างๆ และเจริญด้วยปัญญาที่รู้เท่าทัน ความจริงของสิ่งทั้งหลาย

ตัวอย่างที่เห็นง่ายๆ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่ง เกี่ยวกับเรื่องของความตาย อันเป็นส่วนภาวนานั้น ก็คือ หลักที่เรียกว่า “มรณสติ” แปลว่า สติระลึกถึงความตาย

การระลึกถึงความตายนั่น เป็นวิธีฝึกอบรมจิตใจอย่าง หนึ่ง แต่จะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ที่ว่าระลึกถึงความ ตายแล้วจะทำจิตใจของตนให้เจริญงอกงามนั้น จะต้อง ระลึกโดยถูกต้องด้วย

บางคนระลึกถึงความตายแล้วก็ไม่สบายใจ มีความ หวาดกลัว จิตใจฟุ้งซ่าน กระวนกระวาย อย่างนี้เรียกว่า ระลึกไม่ถูกต้อง ระลึกแล้วเกิดโทษ

การระลึกให้ถูกต้องนั้น ก็คือการระลึกอย่างรู้เข้าใจ คติธรรมดา พิจารณาให้เห็นว่า ชีวิตของคนเราทั้งหลายนั้น เกิดมาแล้ว ดำรงอยู่ ในที่สุดก็ต้องจากไปด้วยความตาย ดังที่มองเห็นอยู่โดยมีประจักษ์หลักฐานมากมาย อันนี้เป็น ธรรมดาของชีวิต เมื่อเป็นธรรมดาของชีวิตแล้ว เราก็จะต้อง

ยอมรับความจริง ยอมรับความจริงแล้วโน้มเข้ามาสู่ชีวิตของตนเอง พิจารณาว่าเราควรจะทำอย่างไร เมื่อรู้เข้าใจคติธรรมตาของชีวิตว่า มีความตายเป็นที่สิ้นสุดแล้ว

ประการแรกก็คือ ควรจะดำเนินชีวิตด้วยความไม่ลุ่มหลงมัวเมา สิ่งทั้งหลายที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องนี้ เราไม่สามารถยึดถือเป็นของตัวเองได้อย่างแท้จริง มันไม่ใช่เป็นของเราจริงจิงอะไร เป็นแต่สมมติกันขึ้นมาแล้วใช้ประโยชน์ได้ เราก็พึงปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ คือใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตนเองบ้าง ของผู้อื่นบ้าง อย่าไปลุ่มหลงมัวเมายึดติดจนกระทั่งเกิดเป็นโทษแก่ตัวเอง

เมื่อถึงเวลาที่จะต้องพลัดพรากจากไป คนที่ไม่มีสติไม่เคยระลึกถึงหลักที่เรียกว่า “มรณสติ” นี้ ก็จะมีความทุกข์มาก เพราะมีความยึดติดเหนียวแน่นอยู่กับสิ่งทั้งหลาย รู้สึกว่าตนจะต้องถูกพรากไป ออกไปจากสิ่งเหล่านั้น ก็มีความบีบคั้นคับแค้นจิตใจ แต่สำหรับคนที่รู้เท่าทันคตินิยามแล้ว ก็วางใจได้ ทำใจได้ จิตใจก็สงบ ปลอดภัย มีสติ แม้แต่เมื่อถึงเวลาที่จะจากโลกนี้ไป

ไม่ต้องพูดถึงเมื่อจากโลกนี้ไปหรอก แม้เมื่อเวลาที่ยังดำรงชีวิตอยู่นี้เอง ก็อยู่ด้วยความไม่ลุ่มหลงมัวเมาในสิ่งทั้งหลาย ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ในการที่จะมี จะครอบครอง จะเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น

ให้เกิดคุณเกิดประโยชน์ ไม่เกิดโทษเกิดทุกข์เกินสมควร

ประการต่อไป นอกจากไม่ลุ่มหลงมัวเมาแล้ว ก็จะเป็นผู้ไม่ประมาท เพราะเรื่องของความตายนี้มีหลักของความจริงอยู่ว่า มันจะต้องมาถึงแก่ชีวิตทุกชีวิตอย่างแน่นอน อันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในความที่ว่าแน่นอน จะต้องถึงแก่ความตายนั้น ก็มีความไม่แน่นอนที่ว่า เราไม่สามารถจะกำหนดได้ว่า มันจะมาถึงเมื่อใด

จะกำหนดว่าคนนี้อายุน้อยยังเด็กยังหนุ่มสาว จะยังอยู่ไปได้อีกนาน นั้นก็ไม่แน่นอน จะว่าคนแก่จะต้องไปก่อน อันนั้นก็ไม่น่าเหมือนกัน บางครั้ง คนเด็กคนหนุ่มคนสาวมีเหตุทำให้ต้องจากไปก่อนก็มี คนบางคนทีว่าน่าจะอยู่ไม่ได้ นานบางทีก็กลับอยู่ไปนาน คนที่คิดว่าจะนานก็กลับจากไปก่อน อะไรเหล่านี้เป็นเรื่องที่ไม่สามารถกำหนดได้

ในเมื่อเรื่องเกี่ยวกับชีวิตนี้ ไม่มีความแน่นอนดังกล่าวนี้นี้ ท่านจึงให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท คือจ้องมองดูว่าเวลาที่ผ่านไปนี้ เราจะต้องทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น ดำเนินชีวิตให้ดีงาม มีกิจมีหน้าที่อะไรก็เร่งทำ อย่าผัดผ่อนเวลา อย่าให้เวลาผ่านไปเสียเปล่า เร่งชวนชวนทำความดีงาม ทำสิ่งที่ เป็นบุญเป็นกุศลไว้ อย่างนี้เรียกว่าดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท นี่ก็เป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง ที่เกิดจากการปรารภถึงความตาย ด้วยหลักการที่เรียกว่า “มรณสติ”

นอกจากนั้น ตามคติพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ว่า คนเราในที่เกิดมา ได้มาพบปะกันบ้าง ต้องมาพบปะกันบ้างนั้น ต่างคนต่างก็ต้องแยกย้ายกันไปในที่สุด เรามีเวลาที่จะอยู่ด้วยกันถึงจะนานหลายปีหลายสิบปี แต่ถ้าว่ากันจริงๆ แล้ว เวลานั้นก็ไม่ยาวนานนัก แม้ในเวลาที่ไม่ยาวนานนี้เอง คนเราเพราะอาศัยอำนาจกิเลส ก็เบียดเบียนแก่งแย่งแข่งขันแย่งชิงกันต่างๆ นานา ถ้าเรารู้คติธรรมดาของชีวิตอย่างที่กล่าวมาแล้วว่าเราอยู่กันไปไม่ช้าไม่นานก็ต้องแยกย้ายกันไปทั้งหมดนี้ เราก็ควรจะอยู่ด้วยความเมตตาปรานี เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อกัน

ท่านสอนว่า ในเวลาที่ผู้ใดผู้หนึ่งถึงแก่กรรมจากไป เราควรจะรู้เท่าทันว่าอันนั้นเป็นธรรมดา เมื่อถึงเวลาของท่าน ท่านก็ต้องจากไป และก็ทำใจได้ ไม่มัวเศร้าโศกอยู่ถึงท่านผู้ล่วงลับ แต่ควรหันกลับมาพิจารณานึกถึงคนที่อยู่ร่วมกันนี้แหละ ว่าอย่ามัวไปเศร้าโศกถึงท่านผู้ล่วงลับไปเลย เรามาอยู่ร่วมกัน ในหมู่ผู้ที่ยังเหลืออยู่นี้แหละ ด้วยความเมตตาปรานี ให้มีความสุขเกิด แล้วเมื่อถึงเวลาจากไป จะได้ไม่ต้องเศร้าโศกละห้อยหา จะได้สบายใจว่า เมื่อยามอยู่เราก็อยู่กันด้วยดีแล้ว ไม่ใช่รอแต่ว่าถึงเวลาจากไปก็เศร้าโศกกันที่ตอนที่อยู่กลับละเลย ไม่ได้คำนึงพิจารณา

เพราะฉะนั้น ตอนที่อยู่นี้แหละเป็นเวลาสำคัญ ท่าน

จึงว่า อย่ามัวเศร้าโศกถึงผู้ที่จากไปแล้ว ให้มีความเมตตา
ปรานีเกื้อกูลกันในหมู่ผู้ที่ยังอยู่ นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งที่เกิด
ขึ้นได้จากการพิจารณาหลักที่เรียกว่า “มรณสติ” ดังที่ได้
กล่าวมา ซึ่งเป็นประโยชน์ในส่วนที่เรียกว่า “จิตตภาวนา”
คือการฝึกอบรมจิตของตน

ผู้ที่พิจารณาถึงความตายด้วยความรู้เท่าทันและนำจิต
ไปได้ถูกต้องทางอย่างนี้ ก็จะทำให้จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน
กระวนกระวาย ไม่มีความหวาดกลัว นอกจากนั้น จิตยังจะ
เจริญก้าวหน้าองงามในทางคุณธรรมความดี เช่น มีกุศล
เจตนาตั้งใจว่า ต่อไปนี้เราจะประพฤติดีงาม จะไม่ประมาท
จะมีเมตตาไมตรีจิตต่อเพื่อนมนุษย์เป็นต้น เป็นคุณเป็น
ประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ ถ้าหากว่ามีปัญญา รู้เท่าทันความจริงสูงยิ่ง
ขึ้นไปอีก จนกระทั่งเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หยั่งถึง
ความไม่เที่ยงแท้ ความดำรงคงทนอยู่ไม่ได้ และความ
มิใช่เป็นตัวตน ถ้าเข้าใจถึงขั้นนี้แล้วก็เห็นหลักที่เรียกว่า
“ไตรลักษณ์” อาจจะทำให้จิตใจของผู้นั้น ถึงความหลุดพ้น
เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส ได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นจิต
ที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ถ้ารู้ถึงขั้นนี้แล้ว และรู้
ทะลุปรุโปร่งเข้าใจแจ้งในชีวิต ก็จะถึงกับบรรลุความสิ้นอาสวะ
เป็นพระอรหันต์ก็ได้

เพราะฉะนั้น การพิจารณาปรารภความตายนั้น จึงสามารถนำมาใช้ทำประโยชน์ได้ทุกขั้นตอน ดังที่อาตมภาพกล่าวมา ตั้งต้นแต่การบำเพ็ญทาน อันเป็นเรื่องทางด้านกาย ด้านวัตถุ ที่ปรากฏภายนอก ตลอดกระทั่งให้เจริญอกงาม ในทางจิตปัญญาจนกระทั่งบรรลุอรหัตตผลก็ได้ บรรลุพระนิพพานก็ได้ โดยนัยดังที่ได้แสดงพระธรรมเทศนามา

ณ บัดนี้ คณะท่านเจ้าภาพ ได้ปรารภมรณกรรมของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว และมีจิตใจประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ตามฐานะหน้าที่ของตน มีความกตัญญูกตเวทีบ้าง มีญาติธรรมบ้าง สังคหธรรมบ้าง ได้มาร่วมทำบุญบำเพ็ญกุศลด้วยกัน

เมื่อท่านผู้ล่วงลับไปรับรู้ได้เข้าใจ หยั่งเห็นถึงบุญกุศล ความดีงามต่างๆ ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญในโอกาสนี้ ท่านก็ย่อมมีจิตยินดีอนุโมทนา การอนุโมทนาของท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บุญนั้นสำเร็จผล

เมื่อเข้าใจหลักเช่นนี้แล้ว ท่านผู้ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเป็นผู้บำเพ็ญกุศลนั้น ก็จะต้องทำจิตใจของตนเองให้เป็นบุญเป็นกุศลด้วยเช่นกัน เพราะว่าด้วยจิตใจที่เป็นบุญเป็นกุศลนี้แหละ จะเป็นเครื่องช่วยทำให้ท่านผู้จากไป มีความอนุโมทนาได้ ยิ่งเรามีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลมากเท่าไร ทางฝ่ายผู้ล่วงลับไปก็ยังสามารถปลาบปลื้ม อนุโมทนาได้มากขึ้นเพียงนั้น

เพราะฉะนั้น ถ้าเราได้ปรารถนาถึงมรณกรรมคือความตาย แล้วบำเพ็ญบุญตามที่อาตมภาพได้กล่าวมา เป็นส่วนทานบ้าง เป็นส่วนศีลความประพฤติดีงามบ้าง เป็นส่วนภาวนาทำจิตใจของตนเองให้สงบผ่องใสและได้ปัญญาบ้าง ทั้งหมดนี้แหละ ยิ่งเป็นบุญเป็นกุศลมากเท่าไร ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้ตาย ผู้ล่วงลับ และแก่ตนเองมากขึ้นเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ในโอกาสนี้จึงเป็นช่วงเวลาที่ท่านเจ้าภาพตลอดถึงญาติมิตรผู้ที่มีความหวังดีทั้งหลาย จะพึงสำรวมจิตใจให้สงบผ่องใส และรำลึกถึงว่า กิจที่ตนควรจะทำเพื่อท่านผู้ล่วงลับจากไป อันเป็นหน้าที่นั้น ตนได้กระทำแล้ว การรำลึกว่าสิ่งที่ตนควรทำได้ทำแล้ว ก็เป็นเหตุประการหนึ่งที่จะทำให้จิตใจของเราสงบผ่องใส หายความโศกเศร้าไปได้ และในส่วนที่เกี่ยวกับตนเอง เราก็ได้ทำจิตใจของเราให้เป็นจิตใจที่ดีงาม ระลึกถึงแต่สิ่งที่เป็นคุณธรรม ตั้งใจในการที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงามยิ่งขึ้นสืบต่อไป

ด้วยบุญด้วยกุศลเหล่านี้ ที่รำลึกด้วยจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกคนที่มามีจิตใจรวมกัน เป็นเอกฉันท์ในการที่จะอุทิศกุศล แด่ท่านผู้ล่วงลับไป เมื่อรำลึกเช่นนี้แล้ว ก็ตั้งใจแผ่จิตอุทิศกุศลให้แก่ท่านก็จะสำเร็จเป็นปัตติทานมัยบุญกิริยา และในส่วนของท่านผู้ล่วงลับก็เป็นปัตตานุโมทนามัยสืบต่อไป

ในวาระนี้ อาตมภาพได้แสดงพระธรรมเทศนาใน
บุญญกถา แสดงเรื่อง “บุญ” โดยปรารภเรื่อง “คติธรรมดา
แห่งชีวิตคือความตาย” อันจะทำให้เกิดประโยชน์เป็นบุญ
ความเจริญงอกงามในความดี ก็พอสมควรแก่เวลา ต่อแต่นี้
ขอเชิญคณะท่านเจ้าภาพ จงได้ตั้งใจรวดน้ำอุทิศกุศลให้แก่
ผู้ตาย ดังพระบาลีอนุโมทนาที่อาตมภาพจะได้กล่าวต่อไป

แสดงพระธรรมเทศนาพอสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่
เพียงเท่านี้ เอาจึงก็มี ด้วยประการฉะนี้

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ คีนสุธรรมชาติ และมรณสติ: พุทธวิธีต้อนรับ
ความตายด้วยสติและปัญญา กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม (พ.ศ. ๒๕๓๐)

ภาคผนวก

เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพิธีศพ

ตอบคำถามของคุณชลอ แยมวงศ์ ในเอกสารของกลุ่ม
ศึกษาและปฏิบัติธรรม ประจำเดือน พฤศจิกายน ๒๕๒๘

คำถาม- จัดพิธีศพอย่างไร จึงจะได้บุญกุศลทั้งเจ้าภาพ
และแขก?

คำตอบ- ปัจจุบันนี้ ความคลาดเคลื่อนและเลือนลางต่างๆ
ได้เกิดขึ้นในความเข้าใจและการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน
เป็นอันมาก ตัวอย่างง่ายๆ คำศัพท์ทางธรรมหลายคำได้
กลายความหมายไป ความหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไม่ตรง
กับความหมายเดิม เช่น

“ทรมาน” แต่เดิมหมายถึง ทำให้หายพยศ ทำให้กลับ
ใจจากความชั่วร้าย หันมาในทางดี หรือเปลี่ยนจากเข้าใจ
ผิดมาเป็นเข้าใจถูก เช่นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานชฎิล
สามพี่น้อง เสด็จไปทรมานโจรองคุลิมาล เสด็จไปทรมาน

พรหมมิจฉาทิสฺส เป็นต้น แต่ปัจจุบันนี้ เราเข้าใจเป็นว่า “ทรมาน” หมายถึง ทำให้ลำบากหรือได้รับความเจ็บปวดอย่างมากมายรุนแรง

“มานะ” เดิมหมายถึง ความถือตัว ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหนึ่ง อันจะต้องละ ปัจจุบันเรามักเข้าใจว่าเป็นความเพียรพยายาม และสอนกันให้มีมานะ

นี่เป็นตัวอย่างความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับความเข้าใจในถ้อยคำ ซึ่งมีหลักฐานในคัมภีร์ให้สืบหาความหมายเดิมแท้ได้ แต่ประเพณีการปฏิบัติต่างๆ หลากอย่างไม่มีบันทึกเอกสารไว้ ได้แต่ทำตามๆ กันมา เมื่อคลาดเคลื่อนเลือนลางไป ก็ไม่มีหลักฐานตรวจสอบ ทำให้ชำระสะสางได้ยากว่า เดิมนั้นท่านทำอย่างไร และมีความมุ่งหมายอย่างไรกันแน่

เมื่อเป็นเช่นนั้น สิ่งที่จะทำได้ก็คือ เอาหลักใหญ่มาตั้งเป็นเกณฑ์ตรวจสอบ

หลักใหญ่นั้น คือ ให้การกระทำแต่ละอย่างเป็นการกระทำที่ทำความดี กุศลธรรมเจริญ อกุศลธรรมเสื่อม ไม่ใช่สักว่าทำ หรือทำแล้วได้ผลตรงกันข้าม กลายเป็นอกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม

ต่อไปนี้ จึงค่อยมาพิจารณาคำถามที่ตั้งขึ้นนั้นต่อไป

คำถาม- พิธีอาบน้ำศพ บางท่านก็ว่า “ขอโหสิกรรม” หรือ “ไปสู่สุคติเถิด” หรือ “มามีมือเปล่า ไปมือเปล่า” หรือ “ตายแล้วเป็นสุข”?

คำตอบ- พิธีอาบน้ำศพ จะกล่าวคำอย่างไร ขอให้นึกถึงเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คราวนั้นพระอนุรุทธเถระก็อยู่ที่นั่น พระอานนทเถระก็อยู่ พระอินทร์ก็อยู่ แต่ละท่านได้กล่าวคำแสดงธรรมสังเวชท่านละคาถา ก็ว่าไม่เหมือนกันเลย เช่นว่า อนิจจา วต สุขขารฯ ฯลฯ

นี่เป็นคติให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องว่าคำอะไรเป็นอย่างเดียวกัน แต่ให้กล่าวคำอะไรก็ตามที่เป็นเครื่องเจริญกุศล เป็นความตั้งใจดีต่อผู้ตาย หรือเป็นคำสอนใจตนเองก็ได้ เพียงแต่อย่าให้เกิดจิตเป็นอกุศล เช่น โทสะ หรือ โมหะ เป็นต้น หรือสักว่าทำเปล่าๆ เลื่อนๆ ลอยๆ คำที่ให้ตัวอย่างมานั้นส่วนมากก็ช่วยในการทำใจได้แทบทั้งนั้น

คำถาม- การสมาทานศีล ขณะรับศีลก็ตบยุงกันเปาะเปะคุยกันบ้าง เสร็จแล้วก็ดื่มเหล้าเมายา เล่นการพนัน บางคนรับศีลแค่สี่ข้อ เว้นศีลข้อที่ห้า?

คำตอบ- การสมาทานศีล มักจะมีพิธี พิธีนั้นเดิมเป็นการตระเตรียม เป็นวิธีการเพื่อช่วยให้การกระทำนั้นๆ เรียบร้อยหนักแน่นจริงจัง เช่น จะสมาทานศีลเอง คือ ตั้งใจ กำหนดใจเอากับตัวเองว่าจะรักษาศีลก็ได้ แต่มีพิธีก็เพื่อให้เป็น

การสําคัญกับตัวเองให้หนักแน่นจริงจัง

แต่เดี๋ยวนี้ คำว่าพิธีกลายเป็นความหมายไปในทางตรงข้าม คือ กลายเป็นเรื่องไม่จริงไม่จัง อย่างที่พูดกันว่า ทำพอเป็นพิธี การสมาทานศีล เดี่ยวนี้ก็มักทำกันอย่างพอเป็นพิธี ซึ่งก็คือไม่ได้สมาทานเลยนั่นเอง

ตามตัวอย่างที่ท่านเล่ามานั้น ก็คงมีแต่พิธี แต่ไม่ได้มีการสมาทานศีลนั่นเอง เพราะสมาทานศีลก็คือ เปล่งวาจา (หรือตั้งใจจริงจัง) ให้คำมั่นว่า จะรับเอาข้อปฏิบัตินั้นๆ ไปประพฤติบำเพ็ญ เมื่อไม่ตั้งใจรับก็ไม่มีสมาทานศีล

อย่างที่เล่ามา อาจจะเรียกว่าเป็นซากของการสมาทานศีล เมื่อทราบเช่นนี้แล้ว ก็ลองไปพิจารณาปรับปรุง ชักชวนกัน ทำให้พิธีกลับกลายเป็นเรื่องจริงจังขึ้นมาอีก ก็จะเป็นบุญเป็นกุศล และเป็นคุณแก่ทุกคนและแก่พระศาสนาเป็นอันมาก

คำถาม- การสวดพระอภิธรรม สวดกัน ๓-๔ จบ สวดภาษาบาลี?

คำตอบ- การสวดพระอภิธรรม ๓-๔ จบเป็นภาษาบาลีนั้น เกิดขึ้นอย่างไรก็ยากจะสันนิษฐาน อาจเป็นได้ว่า เวลานั้น คนรู้ธรรมกันมากมายลึกซึ้งและรู้บาลีกันมากด้วย เมื่อมีงานศพจะต้องมานั่งชุมนุมกันนานๆ จะแสดงธรรมอะไรในหมู่

ผู้รู้ก็จะจัด เลยเอาอภิธรรมมาสวดเป็นหัวข้อนำ เป็นการชักชวนทบทวนด้วย และอาจใช้เป็นบทตั้ง เมื่อพระสวดจบแล้วก็มาอภิปรายสนทนากันในหัวข้อนั้นๆ ต่ออีกก็ได้

แต่สมัยนี้คนไม่ค่อยรู้ธรรมและไม่รู้บาลีแล้ว พระก็ยังสวดไปตามเดิม ผลก็เลยกลายเป็นว่าไม่รู้เรื่อง พระที่สวดก็อาจจะไม่รู้เรื่อง คนฟังก็ไม่รู้เรื่อง ก็เลยทำกันพอเป็นพิธี

บางวัดท่านรู้เท่าทัน หวังจะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ไปร่วมงาน ท่านก็ปรับปรุงเสียใหม่ โดยลดการสวดลง อาจจะเหลือสวดจบเดียว (ยังรักษาพิธีไว้บ้าง) แล้วก็ให้พระมาเทศน์ให้ฟัง หรือเทศน์ก่อน แล้วสวดสักจบเดียว อย่างไรก็ตาม ถ้าไม่ระวังให้ดี การเทศน์ก็จะกลายเป็นทำพอเป็นพิธีไปเสียอีก

ถ้าที่ใดพระผู้นำดีเก่งหรือมรรคนายกมีปัญญา สามารถปรับปรุงให้มีสาระขึ้นได้ แต่ก็ได้เป็นเพียงน้อยแห่งและชั่วคราวเวลา

เรื่องนี้ยาก เพราะคนส่วนใหญ่ไปงานศพพอเป็นมารยาท ไม่ได้สนใจธรรมหรือจะหาคติจากพิธีศพ ฝ่ายพระก็คิดเพียงจัดพิธีให้เสร็จๆ ไป นี่ก็เป็นซากการสวดพระอภิธรรมอีกเหมือนกัน

คำถาม- การฟังพระอภิธรรม ก็นั่งฟังพอเป็นพิธี ส่วนมาก ก็ฟังกันไม่รู้เรื่อง คุยกันเสียแหละมาก?

คำตอบ- ข้อนี้ตอบแล้วในข้อ ๓ ถ้าไม่ต้องการให้เป็นซาก หรือให้เหลือแต่ซาก ก็เร่งกระตือรือร้นแก้ไขปรับปรุงกันเสีย เมื่อปรับปรุงได้ผลดีสักสองสามแห่งแล้ว ก็อาจจะนิยมทำกัน กว้างขวางออกไป

คำถาม- การแสดงธรรม นิยมมีเทศน์แจ่งปฐมสังคายนา ทุกงาน พระท่านก็สรรเสริญเจ้าภาพ ยกยอคนตายว่าสละ ทรัพย์บำรุงพระศาสนาที่โน่นบ้าง ๗๗ และก็มีมักบอก อานิสงส์ว่า เทศน์แจ่งนี้ได้บุญมากมาย เพราะมีตั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นร์ เป็นการสืบต่อพระศาสนา ?

คำตอบ- การแสดงธรรม โดยเฉพาะเทศน์แจ่ง เป็นเทศน์ ใหญ่ แต่เดิมอาจจะเป็นโอกาสให้ได้แยกแยะแจกแจงเนื้อหา ธรรมออกไปได้กว้างขวาง เพราะเทศน์แจ่งคือ เทศน์เรื่อง สังคายนา ย่อมเกี่ยวกับธรรมวินัยทั้งหมดทั้งสิ้น คราวหนึ่งๆ จะจับเอาจุดไหนมาแยกแยะก็ได้ และอาจเป็นโอกาสที่จะ ชำระสะสางความเชื่อถือ การประพฤติปฏิบัติที่ผิดพลาด คลาดเคลื่อน แก้ไขกันให้ถูกต้อง สมชื่อว่าสังคายนา

แต่ปัจจุบันก็เหมือนกับข้อก่อนๆ คือทำกันพอเป็นพิธี ก็เลยมีแต่ซากการเทศน์แจ่งอีกนั่นแหละ เมื่อเหลือแต่ซาก ก็เลยต้องมาเอาดีกันตรงสรรเสริญผู้ตาย แต่ถ้าเนื้อหาที่

แสดงหนักแน่นดี การพูดถึงผู้ตายและเจ้าภาพก็เป็นเรื่องประกอบไปได้ ไม่เสียหาย โดยนัยนี้จะจัดหรือไม่จัด ก็พึงพิจารณาดูสาระเถิด

คำถาม- การฟังธรรม คนมักเบื่อการฟังเทศน์ ก็ฟังกันพอเป็นพิธีมีไม่กี่คน จะมากเอาตอนทอดผ้าบังสุกุล เจ้าภาพก็ต้อนรับแขก เตรียมจัดซื้อคนที่จะเชิญไปทอดผ้า ถ้ามีสส. ผู้ว่าฯ นายอำเภอ ตำรวจระดับสวญ. มาด้วย เจ้าภาพก็มีหน้ามีตา?

คำตอบ- การฟังธรรม ก็เข้ากับคำตอบที่ชี้แจงมาแล้วในข้อก่อนๆ เมื่อตัวสาระหมดไปหดหายไป เราก็มาเอาดีกันตรงเกียรติยศ ชื่อเสียง

เรื่องอย่างที่เราเล่ามาว่าเชิญผู้มีเกียรติมากมายขึ้นทอดผ้า นั้น นิยมทำกันมากในชนบทไม่นานนี้เอง ในกรุงไม่ค่อยทำ เพราะคนมีเวลาน้อย แต่ในแง่สาระก็ไม่ค่อยได้ด้วยกันทั้งในกรุงและนอกกรุง เป็นแต่ว่าในชนบทมีเวลาที่จะให้แก่เรื่องไม่เป็นสาระมากกว่า ก็เลยมีพิธียาวกว่า

ทางแก่นั่นคือ เมื่อถึงความสำคัญในส่วนที่เป็นสาระกลับมาได้ ทำสิ่งที่ควรมีสาระให้กลับมีสาระขึ้นมาได้ เรื่องปลีกย่อยเหล่านี้ก็ค่อยๆ ลดลงไปเอง

แต่เรื่องนี้ เหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้แก้ไขยาก คือ

ค่านิยมของสังคมไทยที่พอกพูนขึ้นมาว่า ต้องการเกียรติ
หมดเท่าไรไม่ว่า ขอให้ได้ชื่อเสียง

คำถาม- มาติกา นิยมนิมนต์พระมากกว่าอายุคนตาย
เพราะถือว่าลูกหลานจะได้อายุยืน ถ้านิมนต์เจ้าคุณ พระครู
มาได้มากๆ ก็ถือว่ามีเกียรติ?

คำตอบ- มาติกา เรื่องนี้ก็เหมือนกับข้อก่อนๆ นั่นเอง คือ
เหลือแต่ซากมาติกา เมื่อเหลือแต่ซากแล้วสิ่งที่ไม่เป็นสาระ
ต่างๆ การถือหมุมๆ หิมุมๆ ต่างๆ ก็ตามกันขึ้นมาเองเป็น
ธรรมดา เพราะเมื่อหาสาระจากตัวหลักไม่ได้แล้วก็เอา
โซ่กลางเกียรติชื่อเสียงใส่เข้าไป พอให้รู้สึกว่าได้อะไรบ้าง
พออุ่นๆ ภูมิใจๆ

(มาติกา คือ หัวข้อหรือแม่บท แต่ละหมวด เช่น กุสลา
ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา ได้แก่หมวด กุศล
อกุศล อพฺยากฤต ฯลฯ ซึ่งต้องขยายความต่อไป)

คำถาม- การฟังพระสวดมาติกา แหกกันนั่งพนมมือ ปาก
ก็คุยกันไป เจ้าภาพก็มัวยุ่งเรื่องทอดผ้า จะเอาใครบ้าง ใคร
ก่อนใครหลัง ใครจะเป็นประธานจุดไฟ พระคงจะสวดให้
คนตายฟัง เพราะก่อนสวดต้องไปเคาะโถงบอกทุกที ?

คำตอบ- ข้อนี้ก็ตอบเหมือนกับข้อก่อนๆ

คำถาม- การทอดผ้าบังสุกุล พิธีกรจะประกาศเรียกชื่อผู้มีเกียรติมาทอดชุดละ ๔ คน จนเท่ากับจำนวนพระ ขณะทอดผ้า บางท่านก็ว่า “นามรูป อนิจจัง”——หรือ “มยา มรตพฺพ” ?

คำตอบ- ข้อนี้ก็ตอบเหมือนกับข้อก่อนๆ ส่วนคำที่ว่าขณะทอดผ้านั้น ฟังถือคติอย่างที่ตอบในข้อที่ ๑ (คำที่ยกตัวอย่างมา ถ้าเข้าใจความหมายก็ใช้ได้ ขออย่าเพียงว่าเป็นขลังๆ ไปก็แล้วกัน)

คำถาม- การพิจารณาชักผ้าบังสุกุล พระท่านว่า “อนิจจาวตสงขาร ... เตสํ รูปสโม สุขโข” วรรคสุดท้ายส่วนมากก็แปลกันว่า “ตายแล้วเป็นสุข” น่าจะถูก เพราะว่าเกี่ยวกับการตาย แต่ถ้าแปลอย่างนี้ก็ขัดกับ “มรณมุปี ทุกฺขํ”?

คำตอบ- การพิจารณาผ้าบังสุกุล คำที่พระว่าวรรคสุดท้ายไม่ใช่แปลว่า ตายแล้วเป็นสุข แต่แปลว่า “การดับทุกข์ได้เป็นสุข” (แปลตามศัพท์ว่า “ความสงบระงับแห่งสังขารทั้งหลายเป็นสุข” หมายความว่า ต้องเลิกปรุงแต่งทั้งหมดได้แก่ นิพพาน ไม่ใช่เพียงตายอย่างที่เห็นๆ กัน) สังขารเป็นอนิจจังและสังขารเป็นทุกข์ สงบระงับสังขารก็คือ สงบระงับอนิจจังและทุกข์ จึงเป็นสุข

คำถาม- การกรวดน้ำ บางท่านว่า “อิมินา ปุญญกมฺเมน ...” หรือ “ขออุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ผู้ตาย” หรือ “ไม่ต้องกรวด

ทำบุญแล้วถึงเอง” หรือ “ไม่ต้องกรวด ถึงกรวดก็ไม่ถึง” หรือ “ไม่ต้องกรวด เพราะญาติเขาไปเกิดแล้ว” หรือ “ไม่ต้องกรวด ญาติของเขาไม่ได้เป็นเปรต”?

คำตอบ- การกรวดน้ำ เป็นวิธีการตั้งจิตเป็นกุศลต่อผู้ตาย รำลึกถึงด้วยจิตใจที่สงบแน่วแน่เป็นสมาธิ เพราะตลอดพิธี เจ้าภาพไม่ค่อยมีเวลาหยุดนิ่ง โดยเฉพาะไม่ค่อยมีเวลา ทำใจสงบ เพราะมัวยุ่งโน้นยุ่งนี้ กับการเตรียมของและการ รับคน จึงควรใช้เวลาน้อยๆ นี้ให้เป็นประโยชน์

อย่ามัวไปยุ่งวุ่นวายว่า จะใช้คำโน้นคำนี้ จะกรวดน้ำ หรือไม่กรวด เดียวจะเป็นซากการกรวดน้ำอีก จะว่าคำอะไร ก็ได้ ที่จะทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นแน่วแน่ และแผ่ความ ตั้งใจดีอุทิศบุญแก่ผู้ตายพร้อมทั้งคิดถึงคติที่พึงได้จากงานนั้น

หน้าที่ของเราคือตั้งใจดีต่อผู้ตายและทำให้เจริญกุศล เขาจะไปเกิดที่ไหน หรือไม่ ไม่เป็นหน้าที่ที่จะมาเถียงกัน

คำถาม- การทอดผ้าบังสุกุล ผู้ที่ทอดเป็นก็ได้บุญ การชักผ้า บังสุกุล พระที่พิจารณาเป็นก็ได้บุญ เจ้าภาพจะได้บุญ หรือไม่?

คำตอบ- การทอดผ้าบังสุกุล และการชักผ้าบังสุกุล ถ้า ทำใจเป็น ก็ได้บุญทุกคน ถ้าทำไม่เป็น ก็ได้แต่ซากทุกคน โดยเฉพาะคนที่ทำด้วยมือตัวเอง ก็เป็นธรรมดาที่จิตจะโน้ม

ไปได้แรง เพราะจะทำอะไร ใจก็ยอมมุ่งไปในเรื่องนั้น ก็อาจจะได้ชากใหญ่ หรือได้บุญแรงกว่าคนอื่น

เจ้าภาพเป็นเจ้าการในงานนั้นทั้งหมด เป็นผู้ทำบุญด้วยตนเอง และให้โอกาสแก่คนอื่นได้ทำบุญ เมื่อทำใจให้ถูกกุศลธรรมเจริญ จิตผ่องใส ใจเบิกบาน ก็ได้บุญทุกทีไป

คำถาม- การจุดไฟหรือเวลาวางดอกไม้จันทร์ บางท่านก็ว่า “อรหํ จุตติ” (คนเก่าๆ) หรือ “อยู่เป็นทุกข์ ตายเป็นสุข” หรือ “ไปสู่สุคติเถิด” หรือ “เราก็ตายอย่างนี้ การตายเป็นของธรรมดา ไม่ล่งพ่นไปได้” ฯลฯ?

คำตอบ- การจุดไฟหรือเวลาวางดอกไม้จันทร์ ข้อนี้ตอบอย่างข้อ ๑ คำที่เขียนไปนั้น ถ้าเข้าใจความหมาย ว่าด้วยใจที่ตั้งเป็นกุศลตามความหมายนั้น ก็ใช้ได้ทุกคำ แต่คำว่า “อรหํ จุตติ” คงคลาดเคลื่อนไป ไม่มีความหมาย จะกลายเป็นว่าขลังๆ ไป ควรเอาข้อความที่เข้าใจและเป็นคติ เพื่อแสดงความตั้งใจดีและเตือนใจตน อย่างที่กล่าวข้างต้น